

<i>Sverre Dæhlen</i> Skilt i utenrikstjenesten 1906–1939	193
<i>Hans Cappelen</i> Odd og pil	203
<i>Jesper Wasling</i> Tinkturenas historiografi i svensk heraldik	216
<i>Martin Sunnqvist</i> Blasonering av häroldsbilder	231
Heraldica varia	236

Hæfte nr. 115 er udgivet med støtte fra Alnefelts Legat.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år DKK 260,-. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Ældre numre af Heraldisk Tidsskrift kan købes, hvis oplag haves.

Redaktør

Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, FSA Scot, Granebakken 9, N-1284 Oslo, Norge – sidselrud@heraldik.org

Redaktion

Fhv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH, Danmark – bartholdy@heraldik.org
Heraldisk rådgiver, fil.mag. Wilhelm Brummer, aih, Finland – brummer@heraldik.org
Forsker, Ph.D. Øystein Ekroll, FSA, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbejder (NDR), Norge – ekroll@heraldik.org
Rådmn, adj. univ.lektor, jur.dr Martin Sunnqvist, aih, Lunds universitet, Sverige – sunnqvist@heraldik.org

Redaktionsråd

Visiting Fellow, D.Phil (oxon.) Adrian Ailes, AIH, FSA, FRHistS, Bristol University, UK
Amanuens, ordensintendant, fil.kand. Tom C. Bergroth, AIH, Åbo Landskapsmuseum, Finland og
Kungl. Maj:ts Orden, Sverige
Associate Professor, Ph.D. D'Arcy J. D. Boulton, AIH, FSA, Medieval Institute, University of Notre Dame, USA
Historiker, forfatter, cand.philol. Terje Bratberg, Norge
Universitetslektor, docent, jur.dr., fil.kand. Eric Bylander, Uppsala universitet, Sverige
Ph.D. Clive Cheesman, Richmond Herald, College of Arms, England
Cand.scient. Steen Clemmensen, AIH, Danmark
Fil.dr. Inga von Corswant-Naumburg, Sverige
Forsteamanuensis, dr. polit. Jan Oskar Engene, Universitetet i Bergen, Norge
Fil.dr.h.c. Vigdís Finnbogadóttir, Islands forhenværende Præsident, Island
Professor em., dr.philos. Erla Bergendahl Hohler, FSA, Universitetet i Oslo, Norge
Cand.mag. Poul greve Holstein, Danmark
Statsheraldiker, kammarherre, fil.dr. Henrik Klackenborg, AIH, Riksarkivet, Sverige
Museumsinspektør, cand.arch. Peter Kristiansen, Rosenborg Slot, Danmark
Ortopædkirurg, dr. med. Halldór Baldursson, Island
Professor, Ph.D. Peter Kurriild-Klitgaard, AIH, FRHistS, Københavns Universitet, Danmark
Ph.D. Antti Matikkala, AIH, FSA, FRHistS, Helsingfors universitet, Finland
Forstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, NTNU, Gunnerusbiblioteket, Norge
Kgl. ordenshistoriograf, f. d. riddarhusgenealog, fil.kand. Per Nordenvall, AIH, Riddarhuset, Sverige
Elizabeth Roads, MVO, AIH, Lyon Clerk & Snawdoun Herald, Court of the Lord Lyon, Skotland
Professor, dr.phil. Georg Scheibelreiter, AIH, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Østrig
Fil.dr. Leif Tengström, aih, Finland

© Societas Heraldica Scandinavica 2017

ISSN 0040-6966

Grafisk produktion: Høgenhoff Media
Sat med 10/12 pkt. Arno Pro
Papir: 130 gram Arctic Volume White

Materialet i denne publikation er omfattet af den norske *Åndsverklovens* bestemmelser. Uden særlig aftale med Societas Heraldica Scandinavica er enhver fremstilling af kopier og tilgængeliggørelse kun tilladt i den udstrækning, som noget sådant er hjemlet i lov eller tilladt som følge af en aftale med Kopinor, *interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk*.

Skilt i den norske utenriktstjenesten 1906–1939

Av Sverre Dæhlen

TITLE: Shields with coat of arms in the Norwegian Foreign Service 1906–1939.

ABSTRACT: When Norway gained independence from Sweden in 1905, the artist Eilif Peterssen was asked to create a new design for the national coat of arms and also a shield to be used to identify the Legations and Consulates of the now independent kingdom. The resulting type of square black metal shield with the coat of arms and text, began to rust within a few years of their introduction. In 1919 an open competition was arranged, and a new type of shield for diplomatic and consular missions with a wave-like background was distributed from 1922. The article details the competition, problems with production of the shields and their distribution to diplomatic and consular missions. During the process it was also discovered that the new shields had been produced with errors in the national coat of arms. The most noticeable of these errors was the blade of the axe that was painted gold instead of silver. The errors were partially corrected manually after delivery, otherwise the foreign service chose to live with them. The perhaps most influential Norwegian expert in heraldry, Hallvard Trættemberg, created a modernized coat of arms and shield for the foreign service in the late 1930s and later versions have not changed significantly.

KEYWORDS: Consulate shield, Norwegian Foreign Service, diplomatic, consulate, competition, 1906 and 1922 patterns.

AUTHOR INFORMATION: Sverre Dæhlen – Cand. philol. Senior advisor in the Archives section of the Ministry of foreign Affairs. E-mail: art-heraldisk@nym.hush.com

Utenriksstasjoner skal, så sant det er praktisk mulig, være utstyrt med skilt med riksvåpen på fasaden av bygningen hvor stasjonen har sine kontorer. Utformingen av skiltene har siden 1905 vært endret en rekke ganger, men kun én gang har utformingen vært bestemt gjennom en offentlig konkurranse.

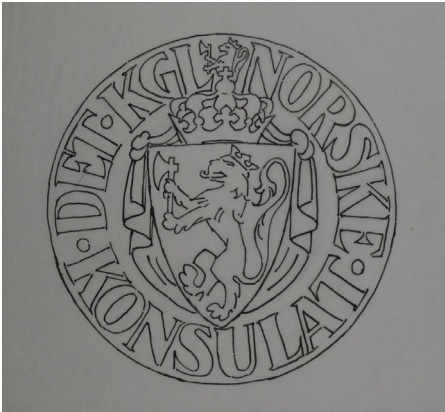
Da en selvstendig norsk utenriktjeneste ble etablert i 1905, oppstod behovet for å markere de mange nye norske legasjoner og konsulater på en ordentlig måte.¹ Kunstneren Eilif Peterssen fikk i oppdrag å tegne et norsk riksvåpen, inkludert fasadeskilt til utenriktjenesten, og han "... skaffet oss det nuværende vakre riksvaaben med en virkelig heraldisk løve til avløsning av den i det tidligere vaaben indeholdte puddelhund".² Resultatet ble et firkantet sort skilt med riksvåpenet i midten. Ifølge Utenriksdepartementets anbudsinnbydelse for 600 konsulatskilt fra mars 1906, skulle skiltene være 85 cm. høye, 55 cm. brede og være laget av sink eller blikk.³ En potensiell leverandør spurte departementet om det ville ta imot tilbud på skilt i emalje og fremhevet emaljeskiltene "... ubegrensede Holdbarhed, uafhængig av de mest forskjelligartede Veirforhold".⁴ Etter en del diskusjon ble det valgt firkantede konsulatskilt i emaljert jern men endel mindre enn opprinnelig fastsatt. Prisoverslagene varierte betydelig med de som foreslo bruk av bladgull i den ene enden av skalaen, og de som "... synes at forvexle Konsulaternes Vaabenskjolde med Reklameplakater..." i den andre.⁵

På tross av forventningene om ubegrenset holdbarhet på emaljerte konsulatskilt, var nok virkeligheten en annen. Allerede i 1909 kom de første klagen over at de nye konsulatskiltene rustet, og i videre produksjon

Ill. 2: Konsulatskilt modell 1906.
Shield for Consulate, 1906 design.

ble det derfor brukt sinkplate i skiltene. Utenriktjenesten måtte likevel leve med de opprinnelige jernskiltene en stund videre og det kom flere klager som denne fra en anonym skipsfører som skrev i Bergens Tidende i 1912 at "Det er en skam for nationen, at disse stygge, forrustede jernplater... skal henge længer utenfor konsulernes kontorer i fremmede havne."⁶ I departementet ble det i 1914 anbefalt å gå i gang med å lage en mer presentabel modell, men saken ble stilt i bero på grunn av de mange skilt som allerede var innkjøpt og sto på lager. Saken ble tatt opp ved flere

Ill. 3 og 4: To av tre forslag fra Domenico Erdmann. *Two of three proposals by Domenico Erdmann.*

anledninger senere, men først i 1919 ble det tatt skritt for å lage nye skilt.

Utenriksdepartementet valgte å kontakte Eilif Peterssen som hadde utformet riksvåpenet i 1905 og skiltene til de norske utenriksstasjoner. Peterssen avsto imidlertid oppdraget og viste til den store arbeidsbyrde han hadde. Isteden anbefalte han Domenico Erdmann som ifølge Peterssen hadde "*... megen Stilsands og Sans for Heraldrik*".⁷ Erdmann sa seg villig og oversendte blant annet forslagene nedenfor til departementet i august 1919. Erdmann ivret forøvrig for at skiltene skulle produseres med våpenskjold, tekst og andre detaljer uthevet eller stanset inn i metallet av praktiske og estetiske grunner.

Erdmann ga seg i kast med å innhente anbud på fremstilling av skiltene, men i sep-

tember 1919 avgjorde utenriksminister Nils C. Ihlen at de nye konsulatskiltene var av en slik betydning at det skulle "*... gis vore kunstnere i almindelighet adgang til å konkurrere...*" om utformingen.⁸ Samtidig ga departementet uttrykk for at man antok at Erdmann ville delta i konkurransen med sine forslag. Domenico Erdmann gjorde det straks klart at han absolutt ikke ønsket å delta i konkurransen idet han hadde tidligere konkurranser i friskt minne – åpenbart en lite tilfredsstillende erfaring som han imidlertid ikke utdypet nærmere.

Etter anmodning påtok Statens Bygningsinspektorat seg å arrangere konkurransen, og i slutten av august 1920 ble det rykket inn annonser i ti landsdekkende og regionale dagsaviser med invitasjon til å utforme nye

konsulatskilt. Skiltene skulle være i støpt eller presset metall med malt eller emaljert overflate og ikke mindre enn 75 cm. høye. Bidrag til konkurransen skulle vedlegges fargelagte utkast i full størrelse samt skisse som viste hvordan skiltet var tenkt plassert på en fasade eller flaggstang. Konkurransen skulle avgjøres av en jury bestående av byråsjef Sigurd Bentzon i Utenriksdepartementet, arkitekt Carl Berner og overlærer Theo. Wilberg på Statens Håndverks- og Kunstindustriskole, Kristiania. Det ble kunngjort tre premier på 1200, 800 og 500 kroner.⁹

Arbeidet med konsulatskiltkonkurransen pågikk da Nils C. Ihlen ble erstattet av Christian F. Michelet som norsk utenriksminister i juni 1920. Avisen "Social-Demokraten", som nok ikke kjente til sakens lange forhistorie, trykket sin spesielle variant av fabelen om fjellet som fødte en mus.¹⁰

"En tung rædselens aand hvilte over utenriksdepartementet, da hr. Michelet blev utnævnt til utenriksminister.

Alle de gamle pædagogiske halvblinde byraachefer, alle de støvede protokollførere rystet av spænding og skræk - - for hr. Michelet. Var han ikke manden den onde og grusomme kritiker, som altid hadde brølt mot departementets slendrian, den fortvilede uorden som hersket, de forkjærte tal i bøgerne, de rustne dreiestole og de smuldrende arkiv.

Alle de smaa kontorfrøkner gyste, som løp kolde blykule dem ned ad ryggen ved tanken om den fryktelige mands inkvisitoriske blik(...)

Saa holdt Michelet sit indtog i departementet. Alvorlig og truende skred han forbi de smaa damers underdanige smil - kold og mørk gled han forbi de gamle skjeggede smaa nisser som

sat og slikket på pennen av angst, og hele departementet sukket.

(...)

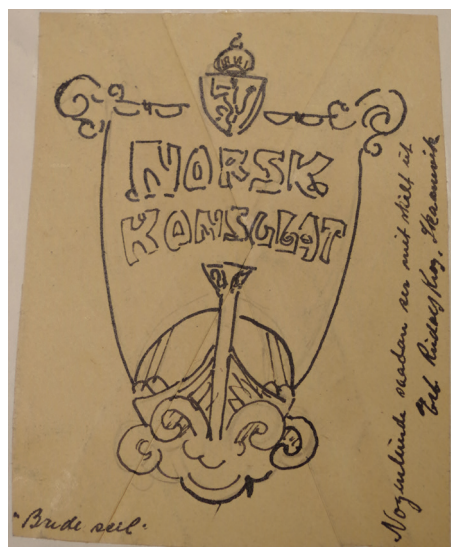
4 maaneder var døren til det alerhelligst lukket - 4 maaneder ruget hans fryktelige højhet paa de alvorlige og forfærdelige fejl, som nu maate rettes, og saa fødte bjerget:

"Utenriksdepartementet indbyr i disse dage til konkurranse om et skilt for norske konsulater. (...)

Et lettelsens suk suset gjennom hele departementet, smil kom frem paa gamle gummer, pennen la sig til en velfortjent hvil og det gamle tro departementsbud begyndte atter at haabe paa sin cigar".

Det ble registrert hele 74 innkomne forslag til konkurransen hvorav flere fra kjente navn innen norsk kunst. I sin avgjørelse la juryen vekt på at skiltet i sin form og farge tydelig viste riksvåpen og tekst. Grunnet det store antall konsulatskilt som skulle produseres, fant dessuten juryen å måtte se bort fra forslag med landskaper eller andre kompliserte detaljer – underforstått fordi produksjonskostnadene ville bli for høye. Førstepremie gikk til forslaget "Nordmænd" av Arthur Gustafson og Torleif Sohlberg fra Kristiania. Arthur Gustafson var maler og designer og samarbeidet med Domenico Erdmann inn til han debuterte på Høstutstillingen i 1920. Torleif Sohlberg var arkitekt som etter hvert utdannet seg til billedhugger. Andre premie gikk til forslaget "Iøienfallende" av arkitekt Per Schaaning fra Asker mens tredje premie gikk til forslaget "Samlet" av kunstmaler Simon Thorbjørnsen fra Hamar.

De mottatte forslag ble utstilt i Kunstindustrimuseet og senere i Kristiania Kunst-

Ill. 5: Skisse av forslaget "Brede seil" av teatermaler Rudolf Krog utarbeidet for å identifisere forslaget da han ba om å få det returnert.

Sketch of "Brede seil" (Wide Sails) by Rudolf Krog, made to help identify the original drawing when he requested that it be returned to him.

forening i november og desember 1920. Dessverre inneholder ikke Utenriksdepartementets arkiv de innsendte originale forslag til konkurransen, noe som iallefall delvis skyldes at flere av deltagerne ba om å få sine forslag i retur. Det er derfor ikke uten videre mulig idag å fastslå hvordan vinnerforslaget til Gustafson og Sohlberg så ut. Det finnes imidlertid korrespondanse som viser at jury-medlem overlærer Theo. Wilberg ved Håndverks- og kunstindustriskolen fikk i oppdrag å foreta endringer i forslaget. Dette arbeidet ble avsluttet da Utenriksdepartementet i juli 1921 meddelte Wilberg at de ville ta i bruk "Iøienfallende" av arkitekt Schaaning som hadde fått andre premie i konkurransen.

Departementet og Schaaning hadde imidlertid stått i kontakt om bruk av "Iøienfallende" allerede fra før mai 1921 da han leverte en mal i papp og gips av sitt skiltforslag. I juni 1921 ble det dessuten innhentet anbud på fremstilling av konsulatskilt med Schaaning som kontaktperson.

En viktig detalj som ikke synes å ha blitt diskutert i arkivert korrespondanse, er unnlatelsen av å ta med ordet "Kongelig" i teksten på skiltene mellom 1922 og 1939. Alle legasjons- og konsulatskilt både før og senere har hatt ordet "Kongelig" eller "Kgl." som del av teksten. I utkastet til regler for konkurransen om utforming av nye skilt ble det riktignok skrevet at skiltene skulle bære tekst som inkluderte ordet "Kongelig", men dette ble strøket uten nærmere forklaring.

Det skulle gå lang tid fra konkurransen ble avgjort og til de nye skiltene var klare til forsendelse. I mellomtiden ble de gamle skiltenes tilstand stadig dårligere. Legasjonen i Warszawa viderefremidlet i 1923 informasjon fra konsulen i byen at "*Der er nu saagar henstillet til ham fra politiet i Warszawa aa faa opsatt nyt skilt da det nuværende er helt ulæselig...*"¹¹

De nye skiltene ble produsert i Tannroda i Tyskland av Weimarische Emaille Schilderfabrik Stark & Riese på oppdrag fra firmaet Yngvar Rein i Kristiania.¹² Levering av 885 legasjons- og konsulatskilt skulle skje innen mai 1922 til en pris av 35 kroner per stykk pluss transport og emballasje, men hyppige streiker i et kriserammet Tyskland førte til at skiltene bare såvidt var ferdig levert innen utløpet av året. Streikene ble imidlertid akseptert som force majeure av Utenriksdepartementet, og man unnlot derfor å innkreve

Ill. 6: Trolig Schaanings mal for utforming av konsulatskilt (for anledningen legasjonsskilt).
Presumably a sample for the production of shields – in this case for a Legation – by Schaaning.

Ill. 7: Konsulatskilt med konveks plate med emaljerte detaljer uten utstansing i metallet. Vareprøve fra produsenten.
Shield for Consulate on convex metal sheet with enameled details, without details stamped into the metal. Sample from the producer.

det betydelige kontraktsmessige gebyret for forsinkelser fra firmaet Yngvar Rein.

Forsendelsen av konsulatskiltene var et kapittel for seg. Det ble avgjort at skiltene skulle leveres ferdig nedlagt i trekasser, merket med den type skilt som kassen inneholdt, direkte fra fabrikk til firmaet Nordisk Transport og Spedisjon. Spedisjonsfirmaet skulle så stå for videresending direkte til de aktuelle utenriksstasjoner. Derifra skulle de utpakte utenriksstasjoner videresende skilt til sine underliggende stasjoner. I tillegg til

feilpakninger var det imidlertid også flere tilfeller av feilsendte eller bortkomne konsulatskilt. En kasse med seks skilt bestemt for Montreal i Canada, havnet i Valparaiso i Chile og ankom først Montreal etter bortimot et år. Kassene til tre av konsulatskiltene viste seg da å kun inneholde strå og ingen skilt. I januar 1924 avskrev departementet skiltene som tapt og bestilte nye. Forsendelse av en kasse skilt til Smyrna (nå Izmir) i Tyrkia måtte utsettes på grunn av krigen mellom Hellas og Tyrkia. En stavfeil på

forsendelsesdokumentene førte til at flere kasser konsulatskilt til Mexico ble stoppet i tollene, og det var nokså tilfeldig at legasjonen fikk nyss om saken før skiltene ble auk-sjonert bort som uavhentet gods. Skipet som inneholdt skilt til visekonsulatet i Tientsin i Kina havarerte, men skiltet ble berget. Generalkonsulatet i Melbourne meldte i slutten av 1925 om tollagenten som skulle oppbevare deres ubrukte konsulatskilt at *"Han forsvandt (...) i stilhet fra Melbourne for at bli missionær uten at ordne sine forretninger med general-konsulatet..."*.¹³ Alt i alt arbeidet departementet til langt ut i 1925 med å få på plass konsulatskilt som var sendt ut 2–3 år tidligere. At fabrikken synes å ha varslet om forsendelse av skilt som faktisk ikke var sendt, førte til ytterligere forvirring. Både produksjons- og transportkostnader ble dermed adskillig høyere enn angitt i anbud.

Fordeling av nye konsulatskilt var en omstendelig affære, og et godt stykke utpå 1930-tallet var det fortsatt konsulater som ennå ikke hadde fått sine nye skilt av 1922-modellen. En stasjon som tilsynelatende ble helt utelatt, var delegasjonen til Folkeforbundet i Genève som dengang var eneste delegasjon i norsk utenrikstjeneste. Da delegasjonen ba om nytt skilt i 1933, fikk de til svar at *"... dette vil foranledige at det må forarbeides et særskilt våpenskjold med passende inskripsjon. Da forarbeidelsen av våpenskjold enkeltvis er en forholdsvis kostbar affære finner jeg at saken foreløbig bør utestå..."*.¹⁴ I marginen var angitt en pris på 150 kroner for dette ene skiltet, anslagsvis fire ganger mer enn de øvrige legasjons- og konsulatskilt.

De nyproduserte skiltene ble, som nevnt, videresendt av et ekspedisjonsfirma direkte

fra fabrikken og til de aktuelle utenriksstasjoner. Det var kun den siste leveransen på litt over 200 skilt som ble sendt til departementet. Dette er nok delvis forklaringen på at man først i slutten av oktober 1922 oppdaget at de nyproduserte våpenskjoldene hadde flere heraldiske feil i selve riksvåpenet. Øksebladet var farvet gull istedenfor sølv, hetten på innsiden av kronen var rød istedenfor purpur, bøylen i selve kronen var for tykke, og løven på toppen av kronen var ikke frittstående, men hadde en sort bakplate. Dessuten var riksvåpenet ikke retlinjet i overkant men hadde en rød "bulk" som forbandt riksvåpenet med kronen og man mente på toppen av det hele at løven var stygt tegnet og ikke fylte skjoldet på rett måte. Som en rent produksjonsteknisk feil mente man også å se en lett konkav form. Konklusjonen ble likevel at man la feilene *"... på doss til observasjon ved neste bestilling"*.¹⁵ Da legasjonen i Helsinki beklaget seg over løvens gullfarvede øks i juni 1923, fikk den til svar at *"Departementet har intet å innvende mot at Legasjonen treffer foranstaltninger til at øksebladet i våbenskjoldet blir gitt den riktige farve"*.¹⁶ Senere samme sommer iverksatte departementet tiltak på sin egen lagerbeholdning av skilt slik at øksebladet ble sølvfarvet og det røde innenfor kronen ble farvet purpur. I januar 1931 ble det innhentet pristilbud på 20 nye skilt til konsulater, og her ble det presisert at øksebladene skulle belegges med sølvemalje. Oppdraget gikk til Cathrineholms Emaljefabrikk i Halden, som var noe dyrere enn Weimarische Emaille Schilderfabrikk Stark & Riese, men ble valgt for å støtte norsk industri. Av de bestilte 20 skilt ble de siste 5 levert uten utstansing av

Ill. 8: Skilt fra det norske visekonsulatet i Sheffield med sølvfarget blad på øksen, purpur hette inni kronen og hull etter bombesplinter fra 1940. Årsaken til at bakgrunnen på riksvåpenet er malt grå, er ukjent. Forøvrig er skiltet også på annen måte preget av fantasifull restaurering. Akkurat dette skiltet var i bruk til 1968.

Shield from the Vice Consulate in Sheffield with silver blade on the axe, purple rather than red hood within the crown and with shrapnel holes from the Sheffield Blitz in 1940. Why the background of the lion has been painted grey is unknown, but the shield has several imaginatively restored details. This particular shield was in use until 1968.

våpen og bokstaver i metallet da produsenten hadde "...konstatert, at der ved denne pregning opstaar spenninger i jernplaten, som hindrer en helt tilfredsstillende emaljering..."¹⁷ Heller ikke ved denne anledning var departementet helt fornøyd med detaljutførelsen av skiltene, men de var likevel ikke mer misfornøyd enn at de ville komme tilbake til detaljutformingen "...ved neste anskaffelse av konsulatskjold".¹⁸

Ill. 9: Riksvåpenet i skiltene av modell 1922. Coat of arms in shields of 1922 design.

Det skulle imidlertid, såvidt vites, ikke bli flere bestillinger. Fra 1936 distribuerte departementet bare de gjenværende skiltene av 1922-modellen mens utenriksstasjoner som forøvrig trengte nye skilt fikk beskjed om å vente. Nye ovale skilt med modernisert løve ble utformet av Norges kanskje fremste heraldiker, Hallvard Trættemberg, og ble formelt godkjent i 1939. Senere utgaver av utenriktstjenestens skilt frem til 1980-tallet

Ill. 10: Konsulatskilt med utskiftbart navneskilt eller "skjegg". Systemet var populært i UD fordi det var praktisk og kostnadsbesparende, men Trætteberg reagerte sterkt på utformingen som han mente var i strid med hans opprinnelige tegninger. Tilsynelatende innført fra midten av 1960-tallet (relevant arkivmateriale er kassert) og faset ut delvis fra 1977 men systematisk først fra 1980.

Shield with exchangeable nameplate or "beard". The system was popular in the Ministry because it was practical and reduced shipping expenses, but Trætteberg objected strongly because the shield was not in accordance with his original drawings. Apparently introduced in the second half of the 1960s (archives have been discarded) and replaced initially from 1977 but systematically from 1980.

ble alle utarbeidet av Trætteberg og heller ikke senere utgaver har avveket svært mye fra Trættebergs grunnriss.

I denne artikkelen benyttes betegnelse "konsulatskilt" fordi dette brukes i tittelen

Ill. 11: Konsulatskilt med teksten plassert rundt kanten som på et segl. Innført i 1996, men ettersom teksten ofte ble oppfattet som skrevet "opp-ned" ble produksjonen stoppet allerede i 1999 til fordel for tilsvarende skilt men med en mer tradisjonell venstre-mot-høyre innretting av teksten.

Shield with the text placed around the edge like on a seal. Commonly perceived as having the text written "upside down", these shields were produced only between 1996 and 1999 from which time the same shields were reintroduced with a more conventional left-to-right text alignment.

på den viktigste saken i arkivet. I korrespondansen brukes imidlertid også andre betegnelser i tillegg til "konsulatskilt", blant annet "våpenskjold" og "konsulatskjold".

Alle fotografier ved forfatteren.

Kilder:

Riksarkivet. K5 D 3/06 og K5 D 1/22 etter Utenriksdepartementets arkivnøkkel av 1906.

Utenriksdepartementet. Løpende sak 2.9/5 1945–1994 (1945–1959 avlevert til Riksarkivet, 1960–1969 kassert).

Utenriksdepartementet. Sak 2000/01587 – arkivkode 051.5.

Noter

- 1 En legasjon under ledelse av en minister utførte de samme arbeidsoppgaver som en ambassade under ledelse av en ambassadør, men hadde lavere status fordi ambassader opprinnelig kun ble etablert mellom stormakter. Norges legasjoner ble oppgradert til ambassader mellom 1942 og 1968, og idag utveksles ikke legasjoner.
- 2 K5 D 03/06, PM datert 13/7 1914 basert på klage "Konsulatskiltene" i Norges Handels- og Sjøfartstidende.
- 3 I saken skrives det gjennomført om konsulat-skilt selv om det også gjaldt skilt til legasjoner.
- 4 K5 D 03/06, brev fra firmaet Olaf Olsen datert 30/3 1906.
- 5 K5 D 03/06, udatert PM "Anskaffelse av vaabenskjold".
- 6 Bergens Tidende, 9/3 1912.
- 7 K5 D 03/06, brev fra Eilif Peterssen datert 21/5 1919.
- 8 K5 D 03/06, utkast til brev til Domenico Erdmann datert 13/9 1919.
- 9 1200 kroner utgjorde flere månedslønner for en alminnelig statsfunksjonær rundt 1920.
- 10 Social-Demokraten, 3 september 1920.
- 11 K5 D 01/22, bind 2, brev fra legasjonen i Warszawa datert 27/4 1923.
- 12 I 1923 figurerer selskapet som Emailierwerke und Metallwarenfabrik Stark & Riese.
- 13 K5 D 01/22, bind 2, brev fra generalkonsulatet i Melbourne datert 27/7 1925.
- 14 K5 D 01/22, bind 2, brev til Norges Faste Representant ved Folkeforbundet datert 8/12 1933. Prisen på nytt skilt notert på inngående henvendelse datert 1/12 1933.
- 15 Doss: av dossier, saksmappe (fransk). K5 D 01/22, bind 1, PM datert 2/11 1922.
- 16 K5 D 01/22, bind 2, brev fra legasjonen i Helsinki datert 28/6 1923.
- 17 K5 D 01/22, bind 2, brev fra Cathrineholms Mekaniske Verksted, Støperi og Emaljefabrik datert 14/4 1932.
- 18 K5 D 01/22, bind 2, utkast til brev datert 2/5 1932.

Odd og pil

Av Hans Cappelen

TITLE: The Norwegian sports club Odd and the arrow as its distinctive emblem.

ABSTRACT: Odd was established in the city of Skien, Norway, as a sports club in 1885. The name Odd means both a hero from the Nordic sagas and an arrowhead. A subgroup of the club is the well-known Odd football club, established in 1894. The emblem of that club is a shield sable, an arrow bendwise sinister, the name ODD and the year 1894, all argent. Arrows are popular symbols throughout history and back to antiquity in Egypt, Babylonia, Greece and Rome. One or more arrows are used as charges in private and public coats of arms in many countries. Some heraldic arrows have two wings, some are combined with a heart or a bow and some are hold in a bundle as e.g. in the arms of Oslo, the Netherlands and the US. The symbolic meaning of arrows vary around the world and through the ages: in a bundle for community spirit and/or power, more arrows or only one for the death of several saints, an arrow with a bow or a heart for Venus and Amor, love and romance. The design of the arrow varies from naturalistic pictures to strict stylizations. Odd the club has been using several arrow designs and most of them are combined with the letters ODD.

KEYWORDS: Odd, sports club, arrow, arrowhead, private and public arms.

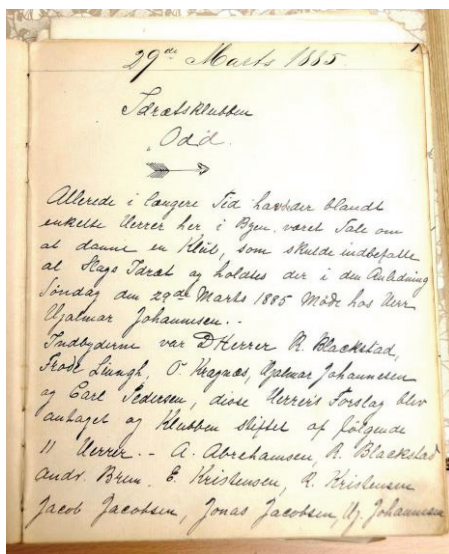
AUTHOR INFORMATION: Hans Cappelen, AIH, lawyer in Oslo - cappelen@cappelen-krefting.no

Pilen er det sentrale elementet i merket til den store idrettsklubben Odd i byen Skien i Norge. Her skal jeg gjennomgå klubbens valg av pilen, andres bruk av pil som kjenne-tegn i bl.a. våpen og bumerker, pilens symbolske betydning og designmessige utforming av pil-figuren.

Odd og pilmerket

Mennene som kom sammen og stiftet

”Idrætsforeningen Odd” i 1885, bestemte både hva klubben skulle hete og hvilket merke den skulle ha som kjennetegn. Navnet kunne naturligvis ha vært helt nøytralt som ”Skien Idrettsforening”. Klubben skulle ”indbefatte al Slags Idræt”, som det heter i protokollen fra stiftelsesmøtet, søndag den 29. mars 1885.¹ Nei, mennene gikk inn for et mye mer fantasirikt navn, da de bestemte seg for *Odd*. Det navnet knytter seg ikke bare til den norske sagahelten Orvar-Odd. Navnet går

Ill. 1: Stiftelsesprotokollen 29. mars 1885 med klubbens pil for første gang.
Foundation minutes of 29 March 1885, with the club's arrow for the first time.

også på det som er pilspissen, en odd, som er den delen av pilen som skal treffe det målet som pilen blir skutt mot.

Den norrøne sagaen om Orvar-Odd, forteller om eventyrlige krigerferder og heltegjerninger. Den opprinnelige sagaen stammer fra 1200- eller 1300-tallet.

Initiativet til navnet Odd kom fra industrimannen Ragnvald Blakstad som var med i stiftelsesmøtet og ble foreningens første formann. Trolig var det han som foreslo pilen som Odds merke. Pilen står håndtegnet langt fremme i protokollen fra møtet. Denne plasseringen av pilen kan vise oss at stifterne også var motivert av det helt spesielle ved sagaenes Orvar-Odd: Han hadde fått tre magiske piler på den første av sine utallige reiser i Norge og ellers rundt om

i Nord-Europa. Pilenes magiske egenskaper var at de alltid traff blink og at de alltid, helt av seg selv, vendte tilbake igjen til Orvar-Odd.

Selve navnet Orvar-Odd er fra norrønt mål og betyr "Pile-Odd"; altså pilspiss. Den islandske sagaen om Orvar-Odd er regnet som heltediktning og eventyr. Men likevel: den norsk-ættede, islandske høvdingen, Egil Skallagrimsson (død ca. år 990), ble av noen ansett som en slektning, en firmenning, til Orvar-Odd. Begge de to saga-mennene ætter dermed fra en slekt av helter fra øya Ramsta på Helgelandskysten. Orvar-Odd ble imidlertid født under foreldrenes reise i Sokndal, og han ble oppfostret hos en bonde der. Så snart han var voksen nok, dro han til Ramsta og traff faren Grim. Det var faren som ga Orvar-Odd de tre pilene som ble kalt "Gusegavene". Grim sa: "Det er tre piler som Ketil Hæng tok fra Guse finnekonge. De treffer alt, som en sikter på, for de er smidd av dverger." Pilen hadde fjær av gull og Orvar-Odd takket sin far og sa: "Aldri har jeg fått en slik gave."

Pilen som et kjennemerke var viktig for stifterne av klubben Odd i Skien. Det ser vi også av klubbens første vedtekter.³ Pilen skulle stå på klubbens medlemsmerke, som er kalt for "tegn" i vedtektene. Der er det bestemt i § 12 at alle medlemmene selv skulle skaffe seg et slikt tegn, betalt "af sin egen Kasse". Hvis medlemmet gikk ut av klubben, så skulle tegnet tilfalle klubben "uden Godtgjørelse", ifølge vedtektene § 13. Kanskje eksisterer det fortsatt noen av disse første medlemsmerkene et eller annet sted, men jeg har selv ikke sett noen.

I dag kan vi kanskje stille spørsmål ved om krigeren Odd og de magiske pilene hans

er de beste idealene for en idrettsklubb. Hva med at en pil kunne være et varsel om krig og fiendtlige overfall? Passer det for idrett? En såkalt "hærpil" ble i middelalderen sendt rundt for å varsle mobilisering av mannskap. I vår tid er imidlertid pilen mest blitt et symbol som viser vei og hvor du skal gå videre. Vi kan daglig se stiliserte piler på alt fra trafikkskilt til datamaskiner. Slik bruk av pil, ja, det er vel iallfall et godt symbol for en klubb som skal fremme mange forskjellige idretter?

Jeg synes pilen er et spennende symbol, ikke minst på grunn av sin lange historie og utbredelse over hele verden. Odds pilmerke er i vår tid mest kjent som kjennetegnet til *Odd ballklubb*. Den ble i 1894 stiftet som en undergruppe av Idrettsforeningen Odd. I dag er Odds ballklubb Norges eldste fotballklubb. De faste fargene på fotballdrakten er hvitt og svart, og de samme fargene er det i ballklubbens merke: et svart skjold med en hvit, stor og skråstilt pil, hvite bokstaver ODD og hvitt årstall 1894 under bokstavene. I årene 1994 til 2013 sto det ordet Grenland under Odd i skjoldet. Dagens skjoldmerke kan vi se flere steder i klubbens hjemmesider på internett og Facebook. Dessuten er dette Odd-skjoldet satt på store flagg, små flagg og andre steder.

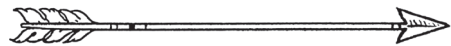
Pil og pilodd i avbildninger og kjennetegn

Ser vi nærmere på en pil, så ser vi at den består av flere deler som er satt sammen: skaft, pilodd og styrefjær bakerst på skaftet. Alle disse delene har sitt å fortelle og pilodden er bare en del av pilen.

Ill. 2: Odd ballklubbs merke har skjoldform, men pilen går utenfor skjoldrammen.

The emblem of the Odd football club has a shield but with the arrow expanding out of the shield.

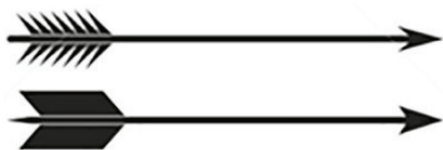

Ill. 3: En enkel stilisering av pil med styrefjær og odd som har mothaker.

A simple stylization of an arrow designed with feather-fletching and a barbed arrowhead.

Pilodden er mest vanlig stilisert som trekantform med skrå kanter også inn mot skaftet, såkalte *mothaker*. En trekantet odd med mothaker ut på sidene, gjør større skade og er et farligere våpen. Mothaker på pilodder kjennes i Norden fra vikingtiden og ble kalt *krókqr*, mens spiss uten mothaker ble kalt bare *qr*. Avbildninger av piler som har odd med mothaker, finner vi gjengitt på bl.a. det berømte Bayeux veggteppet, nordiske kalkmalerier og noen mynter fra middelalderen.

Sammen med pil hører bue og uten en bue blir det mer snakk om et spyd eller en lanse. Et spyd er normalt lengre og kraftigere

Ill. 4: Stiliserte piler: en med bakplate og en med styrefjær.

Stylized arrows: one with a back plate and one with feathers.

enn en pil, men likhetene er at spydet også har et skaft og en spiss eller odd. En pil kan være opp til 90 cm lang, et spyd kan være opp til 2 meter langt, mens en lanse kan være enda lengre og tyngre. Også til skytevåpenet armbrøst hører det piler å skyte med.

Pil og bue er nevnt i mange bevarte skrifter: i Bibelens nye og gamle testamente, hos den romerske forfatteren Tacitus i hans verk "Germania", i Snorres kongesagaer, norske landskapslover, Hirdskræen, Magnus lagabøters landslov og flere andre steder.

Styrefjærene bakerst kan på avbildninger av piler være slik som på tegningen i protokollen fra stiftelsesmøtet for Odd. Piler kan være avbildet med fuglefjær, men ofte er det avbildninger med en rektangulær utbuling på skaftets bakende, og mange med mothaker på den også. En annen variant har i stedet en oval plate nær bakenden på skaftet, mens det aller bakerst på skaftet er et innhakk der hvor pilen blir plassert på buestrengen.

En eller flere piler og pilodder er brukt som figurer i mange segl og våpenskjold fra middelalderen og til i dag. De er da kjennetegn for eierne og er ofte gjengitt stiliserte og forenklete som grafiske figurer. Noen av

Ill. 5: Oslos byvåpen: St. Hallvard sitter og holder pilene som drepte ham.

Oslo city arms with Saint Hallvard sitting and holding the arrows that killed him.

figurene er hele piler med spiss og styrefjær, og noen er bare piloddene. Dessuten kan det være flere piler i samme merke. Noen har tilleggsfigurer som pil i en bue, og det kan være to hele fuglevinger på pilen eller pilodden. Vingene kan understreke at det er en pil og de gjør samtidig figuren mer original blant mange andre piler og pilodder. Segl og våpenskjold kan ha piler satt sammen med andre figurer, for eksempel på en skråbjelke, eller i hånden til St Hallvard som holder tre piler i Oslos byvåpen, eller i den ene foten til ørnen som holder et knippe piler i USAs riksvåpen.

Vi vet ikke hvorfor klubben Odd fikk bare en eneste pil som merke. Orvar-Odd hadde jo tre magiske piler. Likevel syntes Odds stiftere at bare en av pilene var et enkelt og

Ill. 6: Seglet til prost Frederik Schmidt på Norges Grunnlov av 17. mai 1814.
The seal of Provost Frederik Schmidt placed on the Norwegian Constitution of 17 May 1814.

greit nok kjennetegn for klubben. Der var stifterne moderne, sett med vår tids øyne. På 1800-tallet og tidlig 1900-tall, var det mer vanlig med kompliserte våpen og merker.

To krysslagte piler holdt i en knyttet neve, er kjennetegnet til *Oddrane supporterklubb* som ble stiftet i 1999. Krysslagte piler finner vi ellers i diverse eldre merker og våpenskjold, bl.a. emblemet til dronning Isabella (død 1504) av Castilla, og i labben til løven i Nederlands riksvåpen.⁴

I mange segl og våpen fra middelalderen inngår en og flere piler og pilodder. Et skjold med bare en eneste skråstilt pil, er gjengitt i et av seglene på Grunnloven av 17. mai 1814.⁵ Seglet tilhørte prost *Frederik Schmidt* fra Kongsberg, som for øvrig skrev en rekke dikt, også mens han var på Eidsvoll i 1814.

Hvorfor han hadde et så enkelt våpenmerke, noe som var uvanlig på den tid, er ennå ikke nærmere utforsket. Vi vet ikke om det kan ha vært Orvar-Odds saga som han ble inspirert av.

De eldste kjente, norske seglene med piler og pilodder er:

1. En vinget pilodd vendt mot høyre ("heraldisk venstre"), Hestbøatten, 1287 ff., *Norske Sigiller*⁶ (NS) segl nr. 20 for *Ogmund Sigurdsson*
2. Pil- og bueskyttere som små bifigurer i *Jemtlands* og *Frostatings* segl, fra 1303 og 1453 (ca. 1280?)
3. En vinget pil med mothaker og plate bak, *Thorfinn Sigvaldsson*, 1315, NS nr. 78
4. Tre piler med mothaker oppe og nede, stilt i Y form, *Alf Eindridsson*, 1340, NS nr. 369, og samme for *Gaute Erlendsson*, 1353, NS nr. 601
5. Tre krysslagte piler holdt av St. Hallvard, *Oslos* bysegl, 1344⁷
6. To krysslagte piler med mothaker og styrefær, *Ulfgard Thorfinnsson*, 1353, NS nr. 607
7. Tre pilodder på en skråbjelke, *Heinrik Williamson*, Hjalmland 1360, NS 714. Samme hos svensk adelsslekt Stråle fra 1600-tallet

Piler er internasjonale som jakt- og stridsvåpen, men også som figurer i kjennetegn og merker. I flere land hadde de i gammel tid piler på såvel mynter som segl, flagg og våpen, bl.a.:

- Spent bue med pilodden vendt nedover, Reginald 2. av Northumbrias mynt 942–944

Ill. 7: Seglet til Ogmund Sigurdsson fra ca. år 1300 (NS nr.20).

The seal of the Norwegian Ogmund Sigurdsson is from about the year 1300.

Ill. 8: Seglet til Ulfgard Thorfinnsson fra 1353 (NS nr.607).

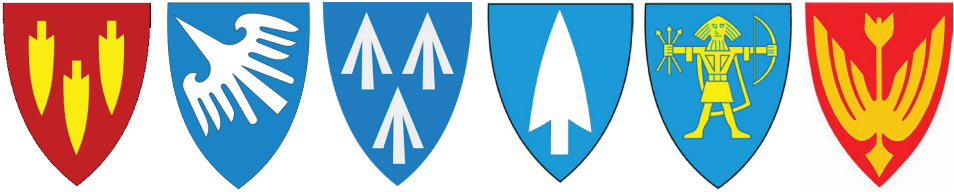
The seal of the Norwegian Ulfgard Thorfinnsson is from 1353.

- Pilodd vendt oppover og med mothaker i Stralsunds bysegl 1256 og i skipsflagg og faner 1301 og 1329⁸
- En rekke piler eller pilodder i våpnene til danske middelalder-slekter, bl.a. Scharffenberg som senere også kom til Norge⁹
- To krysslagte piler i svenske Dalarnes landskapsvåpen 1524,¹⁰ men pilene der er til armbrøst; de er uten mothaker, de har avrundede bakplater og de blir kalt for "dalpiler".

Oslos byvåpen i dag er i farger, stilisert og basert på seglet fra 1344. Byvåpenet har et sirkelrundt skjold og St. Hallvard sittende med bl.a. de tre pilene som er utstyrt med en oval plate ved bakenden på pilene. I noen av de helt moderne norske kommunevåpnene har vi andre former for pil eller pilodd i skjoldene¹¹ til

- Averøy (Møre og Romsdal) fra 1986: rødt skjold med tre slanke, lange og nedvendte skiferpilodder fra steinalderen som har små mothaker.

- Finnøy (Rogaland) fra 1983: blått skjold med en vinget pilodd skrått oppover. Den er hentet fra våpenmerket til Hestbø-ætten, fordi den eide gården Hesby eller Hestbø på Finnøy
- Hareid (Møre og Romsdal) fra 1985: blått skjold med tre oppvendte pilodder som har store mothaker. Symboliserer Slaget i Hjørungavåg ca. 986 mellom Håkon jarl og Jomsvikingene, som trolig fant sted i kommunen.
- Odda (Hordaland) fra 1982: blått skjold med en oppvendt pilodd som har et bredt blad og mothaker. Det vil si at det er et såkalt *talende våpen* med våpenfigur valgt etter kommunens navn
- Ullensaker (Akershus) fra ca 1980: blått skjold med stående guden Ull, fra nordisk mytologi, som holder tre krysslagte piler uten halefær i sin høyre hånd og en bue i venstre
- Våler (Hedmark) fra 1987: rødt skjold med vinget pil som er nedvendt og symboliserer den lokale tradisjonen om at en

Ill. 9: Kommunene Averøy, Finnøy, Hareid, Odda, Ullensaker og Våler i Hedmark fylke.

Arms of the Norwegian municipalities Averøy, Finnøy, Hareid, Odda, Ullensaker and Våler in Hedmark County, have arrowheads or arrows.

pil skutt av St. Olav bestemte plasseringen av den første kirken. Pilen landet i en *vål*, en haug av trestubber, som ga navn til kirken.

Det er både pilodder og hele piler i norske slektsvåpen, men de fleste er satt sammen med andre figurer. Det ser vi bl.a. i våpnene til slektene Anker, Arbo, Hersleb (pilskutt hjort), Mejlænder (pilskutt okse), Pihl, Rasch (en pil gjennom et sneglehus), Scharffenberg (bare en rutemønstret pilodd), Schjøtt, Selmer (delfin snodd rundt en pil), Weidemann (en pil over en skrådeling) og Wergeland (kryssløst sverd og pil).¹²

Slekten *Pihl* har, som vi kunne vente, et talende våpen: det har i skjoldet både to krysslagte piler og en naken villmann, med eikeløv om livet, som står og holder en opprett pil i en hevet høyrehånd. En tilsvarende naken villmann holder pil og bue som skjoldmerke for sogneprest Peder Pedersen Schytte (død 1637) på et glassmaleri fra Solvorn kirke.¹³ I familien Schjøtts slektsvåpen er det en naken kvinne som står og holder en armbrøst og en pil i hver sin hånd. Pil og bue finnes i Arbos slektsvåpen, mens Anker har tre piler stukket gjennom ringen på et anker.¹⁴

Pil som symbol

Når vi ser en avbildning av noe og det som er avbildet skal bety noe mer eller noe annet enn det vi ser, da kan vi si at avbildningen viser et *symbol*. Det kan være bare enkle streker som er symbolet, f.eks. bokstaver og tall. Men symbolet kan også være en kunstferdig gjengivelse av et dyr, en blomst, et redskap, bygg og anlegg, himmellegemer, rene landskapsbilder, fantasifigurer og mye annet.

Hva det er som et symbol viser tilbake til, kan veksle mye med tid og sted. For eksempel finnes en løve brukt som symbol for en konge og de gode makter, men også for en fiende og de onde makter. På samme måte kan en pil symbolisere både godt og vondt, død eller kjærlighet, fart og målbevissthet, alt etter den sammenhengen som pilen er plassert i. Et knippe med piler kan symbolisere styrke, som i Ullensakers kommunevåpen, eller at flere holder sammen, som i USAs riksvåpen.

Vi kjenner til eldgamle seremonier som gikk ut på at kongen skulle skyte med pil og bue ved bestemte, høytidelige anledninger, så som legenden om St. Olav i Våler. Egyptiske faraoer skulle ved sin regjeringstiltredelse, og ved jubileer, skyte fire piler mot de

Ill. 10: Apollo på gresk mynt ca. 250 f.Kr. (Kilde: Wikipedia Commons)
Apollo on a Greek coin from about 250 BC (Source: Wikipedia Commons)

Ill. 11: Dame som holder en pil bakover mot minnesangeren. Øverst: Skjold og hjelm med pilodder. Fra: Codex Manesse, "Grosse Heidelberger Liederhandschrift", ca. 1310. (Kilde: Wikipedia Commons).

Lady with an arrow pointing at the Minnesänger. On top: Shield and helmet with arrowheads. From: Codex Manesse, "Grosse Heidelberger Liederhandschrift", about 1310. (Source: Wikipedia Commons).

fire verdenshjørnene for å vise sitt store maktområde. To krysslagte piler var dessuten krigsgudinnen Neiths kultsymbol.¹⁵ Også kongene i det gamle Babylon skulle skyte symbolsk med pil og bue. Det skulle skje en gang i året. Skytingen skulle vise at kongen angrep draken Tiamat, det grusomme udyret som representerte kaoset og sto i motsetning til den ordnede verden.¹⁶

Grekerne Apollon kunne opptre som en fryktelig gud som brakte død og sykdom med de pilene han skjøt, ifølge forfatteren Homer. Men samtidig hadde Apollon magiske ferdigheter slik at han kunne helbrede de han traff og skadet. Den magiske helbredelsen har gjort Apollon til et symbol for leger og annet sykepersonell. Apollon var også faren til Asklepios, medisinsens gud. Et bilde av Apollon som har satt seg fredelig ned og holder en nedvendt pil, altså ikke en skyteklar pil, er et motiv på hellenistiske mynter fra ca. år 250 f.Kr.¹⁷

Forbindelsen mellom en pil og selve døden, er symbolisert i bilder fra middelal-

deren med en pil som blir holdt av et skelett eller av en eldgammel mann.¹⁸

Men piler kan også symbolisere forelskelse og kjærlighet, som når mennesker blir truffet av guden Amors piler. Hans piler inngår i mange kunstverk sammen med buer og holdt av flygende guttebarn med vinger på ryggen. Et beslektet symbol er en pil stukket gjennom et hjerte, og det er fra gammelt av også brukt innenfor den katolske augustinerordenen. Et hjerte med en eller flere piler gjennom, inngår i flere kunstverk og i våpenskjold fra bl.a. Frankrike, Polen, Spania og Ungarn.¹⁹ På et norsk, 1600-talls glassmaleri fra Stedje kirke i Sogn, er det to krysslagte piler med odde som stikker ut av et hjerte.²⁰

I middelalderen ble piler et symbol for flere helgener som ble drept med piler og fikk lide en smertefull martyrdød. Det gjelder ikke bare vår norske St. Hallvard, men også de internasjonalt velkjente helgenene St. Sebastian og St. Ursula. Pilene fikk da en symbolsk funksjon som tilsvarer det kristne

korset, siden Jesus ble drept på korset. I kirkekunst og andre avbildninger er pilene gjerne formet naturalistisk og slik som piler er i virkeligheten. I segl og våpen derimot, er pilene vanligvis kraftig forenklete og stiliserte, slik vi i dag kan se i Odds pil og Oslos byvåpen.

Den aller kraftigste forenklingen av en symbolsk pil, er når pilen bare består av et skaft med en vinkelfigur på spissen som pilodd: ↑. Den typen finnes i Ullensakers kommunevåpen og er i dag er den mest vanlige formen på piler når de blir brukt som symboler i dataprogrammer, kjemi, matematikk, veimerking m.m. Denne enkle formen kan også ses på en ovnsplate fra 1700-tallet med Oslos byvåpen.²¹ Men formen er mye eldre; den kan iallfall spores tilbake til de eldste runeinskripsjonene fra år 150 e.Kr. Blant de gamle runene har vi figuren ↑ som fikk navnet Tyr etter guden Týr, også kalt bare Ty, med navneformene *Tiwaz* eller *Teiwaz* i gammel-germanske språk.²² Navnet *Tiwaz* er med i alle de tre eldste diktene om runer fra middelalderen. Runen Tyr er den syttende i rekken på 24 runer i *Futhark* som er det eldste runealfabetet. Runens uttale er som vår bokstav T, og vår *tirsdag* var opprinnelig guden Tyr's dag.

Tyr var en krigsgud som bestemte hvem som skulle vinne i kamp og strid. Skulle det bli ofret til Tyr, så måtte det være med kjøtt og blod. Krigere kunne merke sine piler og andre våpen med runen ↑, for å øke sjansen for å vinne kampene. I den eldre Edda er det sagt at et sverd skulle være merket med ↑ to ganger for å sikre seieren; i et av diktene står det at dette runemerket var satt på både sverd hjaltet og sverdbladet. Hvis et kamp-

Pilrune

RUNENS NAVN: TYR, TY
 BETYDNING: KRIGER, GUDEN TY
 LYDVERDI: T
 Germansk navn: Tys (*Tiwaz*)
 Urnordisk: *tiwaR
 Norrønt navn: Týr
 Anglosaksisk navn: Tir, Tiw
 Islandsk navn: Týr

Ill. 12: Pilformet rune.

The arrow-shaped rune for the letter T.

våpen var merket og innviet til Tyr, så ville det bringe uhell og ulykke om våpenet ble mistet eller ødelagt. Tyr var også en gud for ære, rettferdighet og samling på tingstedet. Tyr opptrer i gudediktet "Hymeskvadet" i Den eldre Edda, der han hjelper Tor med å skaffe et bryggekar som er stort nok til at det kan brygges øl til alle gudene på én gang.²³ Tyr var Odins sønn, ifølge Snorre og Den yngre Edda.

Fra runene kan vi gå til bumerkene, selv om mange bumerker ikke består av runer. Både runer og bumerker er dannet av enkle streker som er lette å risse inn eller skjære ut. Noen bumerker er helt enkle med et par streker, mens andre er mer sammensatte og originale. Et hovedformål med bumerker er å være kjennetegn for personer, og bumerkene ble brukt bl.a. i stedet for en underskrift, som figurmotiv i et segl, som eiermerke på gjenstander, bygninger, dyr m.m.

Piler inngår i mange bumerker fra norske bønder, også i bondesegl fra Telemark. Det

ser vi bl.a. i seglene på de fullmaktene som ble gitt til bygderepresentantene ved hyllingen av kong Christian 4 på Akershus i 1591, og ved hyllingen av "den utvalgte prins Christian" i 1610.²⁴ Blant bøndene som ga fullmaktene i 1591, er også *Hallvord Landsverk* fra Hjartdal. Hans segl har et bumerke med en opprett pil og fra pilskaftet går det ut en skrålinje til hver side. Bumerket i seglet til *Jørn Nordbø*, fra Kviteseid, har en opprett pil utstyrt med en tverrstrek nede på skaftet. Nokså likt en pil er bumerket i seglet til *Aslak Kostveit* fra Vinje: der er det en rett stav med øverste delen av staven inne i en trekant med spissen opp.

En særpreget figur hadde *Ola Kvestad* som var med i 1610 og ga fullmakten fra bøndene i Eidanger. Hans segl har et bumerke i form av en pil som stikker opp fra midten av to krysslagte haker. Et annet originalt bumerke brukte bygdelensmannen *Oluf Thommesen Strøm* fra Drangedal. Som bonde-representant dro han i 1661 inn til Akershus og satte seglet sitt på den såkalte "Enevoldsarveregjeringsakten" som innførte eneveldet. Bumerket hans er en pil som er sammenføyd med en tverrstrek og en trekant.²⁵

Opp gjennom århundrene er en armbrøst i stilisert form brukt som bumerke i mange norske bondesegl, men da uten at det er med noen pil. Derimot er det en armbrøst med piler og pilkogger på prosesjonsfanene til *Dræggen Buekorps* i Bergen, helt fra 1870 til i dag.

En spesiell figur består av en kombinasjon av pil og sirkel. Figuren er en rund sirkel og fra den stikker det øverst og skrått ut en pil med en pilodd. Dette er en gammel figur og den finnes både i norske og utenlandske bu-

merker. Sirkelen med pilen er mest kjent som symbol for menn og planeten Mars,²⁹ men også for jern som metall og for jernverk, bl.a. på Ulefoss. Motstykket er kvinne- og Venus-symbolet: en sirkel med et likearmet kors plassert rett under og inntil bunnpunktet i sirkelen.

Odds pil og design

Det startet med en liten amatørtegnet pil i protokollen fra 1885. Når vi sammenligner den lille pilen der med dagens Oddpil, så ser vi at utseendet har forandret seg ganske mye. Det er først og fremst formgivningen som er blitt sikrere og mer profesjonell. Men det er også den grunnleggende forskjellen at halefjærene, styrefjærene, er forsvunnet og blitt erstattet med en plate på den bakre enden av pilen. Platen har en rektangulær form, med skrått kuttete ender og et dypt innhakk bakerst. Disse forandringene skjedde nokså raskt og har holdt seg siden. Fjærene har jeg ikke sett mye til, iallfall ikke slik de ble tegnet i 1885. Men noen ganger, som på Odds gamle brystmedaljer, har pilens bakplate tett med små, sammenstilte streker på skrå, så her er meningen å være stiliserte fjær.

Odds pil med bakplate er formet på mange måter; én måte er med de store bokstavene ODD plassert på bakplaten. Det ser vi på den gamle "fanepilen" og på foreningens trykksaker gjennom 1900-tallet, bl.a. på Odds eget brevpapir. I dag bruker Odds Turnforening pilen i den utgaven. Men pilen har også, iallfall én gang, vært plassert på en helt annen måte: pilen på medlemsbladet i 1929 går tvers gjennom alle bokstavene ODD.

Ill. 13: Noen norske bønders bumerker med pilfigurer: Tallak Lofthus, Vinje 1665²⁶ – Kristoffer Paradis, Vinje 1680²⁷ – Nils Grasmyr, Bamble 1755.²⁸

Some Norwegian farmers' house marks with arrow-like figures, for Tallak Lofthus from Vinje, Telemark County, in 1665, Kristoffer Paradis, Vinje in 1680, Nils Grasmyr, Bamble, Telemark County, in 1755.

Hva betyr ordet ”fanepil”? Her er det ikke snakk om et generelt begrep, men om en pil som er Odds egen. Pilen er ment å være på stammen til fanen som brukes til opptog, prosessjoner og seremonier. Fanepilen er en stor pil av metall som har en godt synlig plass høyt oppe over den øverste kanten til faneduken. Fra pilen henger det ned flere medaljer og de er festet i pilen gjennom noen små huller i nederkanten, mens bokstavene ODD er laget av hull på bakplaten.

Vi kan undre oss litt over at ikke pilen fikk være den dominerende figuren inne på selve faneduken. I den eldste fanen er det ikke pilen, men foreningens navn og stiftelsesdato som står innenfor en trekantet form som nærmest er et skjold. Dette ble forandret, litt inn på 1900-tallet, i tegninger av fanen på forsiden til foreningens årsberetninger. Fanen har fått Skiens byvåpen satt inn mellom navnet og stiftelsesdatoen. Byvåpenet er gjengitt i sin noe mer naturalistiske versjon fra før ca. 1930; med en grasbakke i stedet for en skjoldfot. Denne eldre versjonen av Skiens byvåpen er dessuten hovedmotivet på noen gamle brystmedaljer.

Der er våpenet satt i et trekantet skjold innenfor omskriften IDRÆTSFORENINGEN ”ODD”.

Odds fane er tegnet med en tverrstang øverst og den har en spiss eller odd ut til hver side. Spissene er nærmest trekantede, de er uten mothaker og minner om spyd eller lanser. Denne typen spisser finnes på mange faner, bl.a. på faner og flagg som omgir riksvåpnene til flere land i Mellom- og Sør-Amerika.³⁰

Noen ganger peker pilen skrått oppover, bl.a. i turnforeningens merke og på skjoldet til ballklubben. Pilen er skråstilt oppover også i våpenseglet til eidsvollsmannen Frederik Schmidt. Antakelig er meningen at pilen skal se ut som den blir skutt oppover for å kunne fly lynraskt over en større strekning. Da får vi en sammenheng mellom pilen og kamppropet (eller valgspåket) ”Lenger opp og fram!”, som vi ser på forsiden til bladet ODD-Gnisten fra 1946.

Pilen som ligger på skrå, tvers over det skjoldformede merket til Odds Ballklubb, peker mot høyre, slik som Oddpilen også pleier å gjøre. Men dette er en uvanlig ret-

Ill. 14: Odds fane med bl.a. den norske løve øverst, "fanepilen" med små hengende medaljer, og midt på Skiens byvåpen med murkrone (tegning i medlemsbladet 1929).

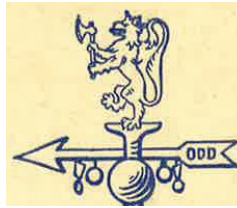
Odd's banner with i. a. the "Norwegian lion" on top, the "banner-arrow" with small medals hanging, and in the middle is the shield with a mural crown for Skien, the club's home town (drawing in the members' magazine 1929).

ning i et våpenskjold, for der er en figur vendt mot høyre, sett fra tilskuerens side, å oppfatte som å peke bakover. I våpenskjold skal en figur vanligvis være rettet framover og ikke bakover. Den normale retningen til våpenfigurene er derfor mot venstre, sett fra tilskuerens side (= "heraldisk høyre").³¹ Dette har sammenheng med at figurene på skjoldet skulle peke framover i marsjretning-

gen, når et skjold ble båret på venstre arm holdt ut fra kroppen og retning framover. Tilsvarende er det når politiet og andre statsmyndigheter har bildører med avbildninger av riksvåpenet og den norske løve. Løven er da speilvendt på høyre bildør, slik at den peker i samme fartsretning som våpenets normalversjon på venstre bildør.³²

Odd har selv brukt den norske løve: en stilisert, oppreist løve som står på baklabbene, holder en øks i framlabbene og har en liten krone på hodet. På både gammel og ny fane står løven aller øverst, over fanepilen og løven er dermed toppunktet på fanen. Dette er en frittstående norsk løve uten noe skjold. På den eldste fanen er det løven stilisert som i riksvåpenets versjon fra 1844 under svenskeunionen. I tegningene av fanen på årsberetningene etter 1905, er løven i den nye versjonen fra 1905 som er litt mer stilisert enn den gamle.³³ I dag bruker statsmyndighetene riksløven i en enda mer stilisert versjon.

Rett under Odds fanepil, og på den øverste kanten til fanen, er det en kule eller en ball. Kanskje er den bare ment som en ren dekorasjon, og kanskje er den ment som et symbol. Denne kulen finnes allerede på den første fanen, der faneduken har med stiftelsesåret 1885; altså før Odds ballklubb ble stiftet i 1894. Dette kan tyde på at kulen ikke er ment å være en ball. Men hvis vi i stedet lar kulen bety jordkloden, noe det hender at en kule representerer, så er nok det å strekke symbolikken for langt her. Det samme gjelder for kulen som symbol for hele universet, slik en kule kan bety i antikkens symbolverden?³⁴ Nei, så vidtgående tolkninger av Odds fanekule, må vi nok dessverre se bort fra.

Ill. 15: Norges riksvåpen i versjonen av 1905, Odds fanetopp og Jesus Kristus på himmelgloben.
 Norway's national arms as in 1905, the top of Odd's banner and Jesus Christ standing on a heavenly sphere.

Noter

- 1 Odds stiftelsesprotokoll fra 29.3.1885 i Odds historiske arkiv, Telemark Museum
- 2 Alexander Bugge: *Fortællingen om Orvar-Odd* gjenfortalt for ungdommen (1915), i avsnitt nr. 2, gjengitt på http://heimskringla.no/wiki/Fort%C3%A6llingen_om_Orvar-Odd
- 3 Vedtektene står i Odds stiftelsesprotokoll fra 29.3.1885 i Odds historiske arkiv, Telemark Museum
- 4 Whitney Smith: *Flags Through the Ages and Across the World*, Maidenhead 1975, side 232 (Isabella) og 263 (Nederland)
- 5 Anders Bjønnes og Hans Cappelen: "Beskrivelse av de enkelte seglene", i *Eidsvollsmennene – Hvem var de?*, Oslo 2014, side 261
- 6 H.J. Huitfeldt-Kaas m.fl.: *Norske Sigiller fra Middelalderen*, Oslo 1899–1950, flere segl
- 7 Hans Cappelen og Knut Johannessen: *Norske kommunevåpen*, Oslo 1987, side 74
- 8 "Pil II", *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bind 13, spalte 287–290
- 9 Som note 8
- 10 Som note 8
- 11 Hans Cappelen og Knut Johannessen: *Norske kommunevåpen*, Oslo 1987, under de enkelte kommunenes navn
- 12 Hans Cappelen: *Norske slektsvåpen*, Oslo 1969, under de enkelte slektsnavnene
- 13 Einar Lexow: *Norske glassmalerier fra laugstiden*, Oslo 1938, side 67 og plansje 12
- 14 Som note 12
- 15 Som note 8
- 16 Som note 8
- 17 Engelsk wikipedia: Apollo
- 18 Sven Tito Achen: "Pilen", *Symboler omkring oss*, København 1975, side 151
- 19 Engelsk wikipedia: Heart (symbol)
- 20 Einar Lexow: *Norske glassmalerier fra laugstiden*, Oslo 1938, side 74 og plansje 2
- 21 Hans Cappelen og Knut Johannessen: *Norske kommunevåpen*, Oslo 1987, side 76
- 22 Norsk wikipedia: Futhark og Ty
- 23 Norsk wikipedia: Hymeskvadet
- 24 Anders Bjønnes m.fl. (redaktører): *Segltegninger fra hyllingene i Norge 1591 og 1610*, Oslo 2010, flere segl
- 25 Allan Tønnesen (redaktør): *Magtens besegling. Enevoldsarveregeringsakterne af 1661 og 1662 underskrevet og beseglet af stænderne i Danmark, Norge, Island og Færøerne*, Odense 2013, side 426
- 26 Rikard Berge: "Bumerke", *Vinje og Rauland*, Stavanger 1940, side 348–354
- 27 Som note 30
- 28 C. S. Schilbred: *Bygdebok for Bamble*, bd. 1, Bamble 1968, side 193
- 29 Sven Tito Achen: "Venusspejlet", *Symboler omkring oss*, København 1975, side 209–211
- 30 Whitney Smith: *Flags Through the Ages and Across the World*, Maidenhead 1975, bl.a. side 216 (Bolivia), 223 (Colombia), 231 (El Salvador), 238 (Haiti) og 272 (Peru).
- 31 Norsk wikipedia: Heraldisk høyre og venstre
- 32 Norsk wikipedia: Kurtoasi (heraldikk)
- 33 Norsk wikipedia: Norges riksvåpen
- 34 Hallvard Trætteberg: "Norges krone og våpen", *Festskrift til Francis Bull*, Oslo 1937, særtrykk, side 21–23

Tinkturernas historiografi i svensk heraldik

Av Jesper Wasling

TITLE: The Historiography of Tinctures in Swedish Heraldry.

ABSTRACT: Which tinctures are included in Swedish heraldry? And what can we learn from the handbooks and armorials? This article is a study of the use of tinctures in Swedish heraldry. The article includes every heraldic handbook and armorial and the most important encyclopaedias printed between 1746 and 2010. The objective was to seek to produce the heraldic colours and metals that Swedish heraldists consider to be valid in Swedish heraldry. The article shows that the authors fully agree that all six main tinctures (or, argent, azure, gules, vert and sable) can be used in Swedish coats of arms. However, they disagree on purple, brown and natural colour. Brown can be said to have been removed from Swedish heraldry during the 1900s. Natural colour as well. Purple is still disputable, and active heraldists today advise against the use, unless there are very special reasons. Other tinctures like tenné, sanguine, murrey, sky blue, iron or orange have always been rejected completely in both shields, crests and other parts of a coat of arms.

KEYWORDS: Tinctures, armorials, handbooks.

AUTHOR INFORMATION: Jesper Wasling, M.Phil. in history/journalism. jesper@heraldik.se

Heraldiken har sex tinkturer. Eller är de sju, åtta, nio, tio eller elva? Ja, innan man bestämmer sig för en uppfattning får man inte begränsa sig till att läsa en författare utan här gäller det att läsa flera och sedan välja den åsikt man vill stödja. För någon sanning finns inte.

Genom att läsa de svenska heraldiska handböckerna från 1746 till 2005 har jag försökt skapa mig en uppfattning om vilka heraldiska tinkturer som är de sanna, bara för att konstatera att litteraturen inte ger någon ledning. Jo, ledning ger den, men

också många nya frågor som inte med lätthet kan besvaras.

När man ska fastslå vilka tinkturer som ska gälla måste man alltså ta ett större grepp än att bara hänvisa till en gyllene tidsålder i forntiden. Som framgår av den här undersökningen är det svårt att hitta den Gyllene Tidsåldern.

Tinkturer i svensk heraldik

I svensk heraldik är sex tinkturer helt odis-

kutabla: guld/gult, silver/vitt, rött, blått, grönt och svart. Däremot har det länge funnits en oenighet om purpur och brunt samt naturfärg. Flera författare växlar mellan purpur och brunt så dessa färger kanske ska ses som samma färg – heraldiskt.

I alla tider har ytterligare tinkturer föreslagits, men ingen av dem har slagit igenom. De jag stött på i svensk litteratur är aska, järn, rosa, brons, tenn, koppar och orange. Ingen av dem har ingått i ett svenskt vapen och de ska därför mer ses som tankeexperiment än regelrätta förslag till nya tinkturer. Inte heller de engelska tenne, mulberry, sky blue eller blood eller för all del de få tyska avvikelserna med ljusblått har någonsin setts i svensk heraldik.

Pälsverken lämnar jag i stort sett åt sidan för de tycks för många författare vara en självklar bisak varför det är svårt att veta vilka åsikter de har. Till exempel nämner Casimir Sparre Lindhe inte med ett ord pälsverk i "Heraldica hodierna", men boken är fylld med finurliga vapen där pälsverk ingår som tinktur.

En enkel metod

När man är nybörjare och vill lära sig ett ämne finns det tre källor till omedelbar kunskap: uppslagsverk, internet och handböcker.

Min enkla metod har därför varit att ta fram de uppslagsverk, handböcker och viktiga sidor på internet som jag tror att en nybörjare vänder sig till för att få veta vilka tinkturer som kan användas i släktvapen. Därefter har jag sammanställt varje boks, hemsidas och artikels uppgift i en tabell samt lite mer utförligt kommenterat respektive

författares tankar. Jag tar även upp mina egna verk och försöker förhålla mig neutral till dem.

Min granskning ger intryck av att vara vetenskaplig, men det är en chimär, för det är ett vanligt journalistiskt grävande. Med det menar jag att texten inte tvekar att ta ställning och att jag ibland har en ton som kan kännas raljant. Det är meningen. Inte för att jag vill vara elak utan för att du som läsare ska lämna tron på det skriva ordets överlägsenhet och ifrågasätta åsikterna som framförs, av mig, såväl som av författarna. Kanske kan det leda till någon form av ifrågasättande av sökandet efter alltför strikta regler inom heraldiken samt en vägledning för dem som är valda att granska andras vapen.

Tabell över tinkturer i svensk heraldisk litteratur

X = Korrekt tinktur.

(X) = Tinkturen erkänns under vissa förutsättningar men anses inte lämplig.

Tabellen visar att varken Klingspor, Fleetwood, Berghman, Raneke, Andersson, Bäckmark eller Wasling har stått fast vid sin ursprungliga tes. Alla har minst en gång bytt åsikt om vilka tinkturer som ska vara tillåtna. Av dem som lagt fram mer än en bok eller motsvarande är det bara Lindhe som hållit fast vid sin åsikt. Han har å andra sidan valt att bryta mot samtliga böcker han uppger sig ha hämtat information från.

Det kan vara värt att notera att riksheraldikerämbetet och senare statsheraldikern har haft som policy att endast använda sig

	Guld	Silver	Brons	Rött	Blått	Svart	Grönt	Pur- pur	Brunt	Natur- färg	Andra
Cedercrona (1746)	x	x		x	x	x	x	x			
Carlskiöld (1764)	x	x		x	x	x	x	x			
Uggla (1746)	x	x		x	x	x	x	(x)	(x)	(x)	aska [grå], pome- rans [orange]
Klingspor (1874)	x	x		x	x	x	x			x	
Klingspor (1887)	x	x		x	x	x	x	x	x		Järn
Fleetwood (1913)	x	x		x	x	x	x				
Fleetwood (1917)	x	x		x	x	x	x	x		(x)	
Fleetwood (1924)	x	x		x	x	x	x	x			
Fleetwood (Kaffe Hag)	x	x		x	x	x	x	x			
Hellström (1941)	x	x		x	x	x	x				
Berghman (1934)	x	x		x	x	x	x	x			
Berghman (1938)	x	x		x	x	x	x				
Berghman (1950)	x	x		x	x	x	x				
Berghman (1951:1)	x	x		x	x	x	x				
Berghman (1951:2)	x	x		x	x	x	x				
Scheffer (1967)	x	x		x	x	x	x				
Dahlby (1964)	x	x		x	x	x	x		x		
Dahlby/Raneke (1967)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Raneke (1983)	x	x		x	x	x	x		x	x	
Raneke (1987)	x	x		x	x	x	x	x		x	
Raneke (1990)	x	x		x	x	x	x		x		
von Konow (1989–96)	x	x		x	x	x	x	(x)		x	
Andersson (1989)	x	x		x	x	x	x	x	x	x	
Andersson (1993)	x	x		x	x	x	x	x			
Andersson (2001)	x	x		x	x	x	x				
Lindhe (1988)	x	x		x	x	x	x				
Lindhe (1995)	x	x		x	x	x	x				
Nevéus (1992)	x	x		x	x	x	x		(x)		
Bäckmark (1999)	x	x		x	x	x	x				
Bäckmark – hemsida (1998)	x	x		x	x	x	x				
Bäckmark/Wasling (2001)	x	x		x	x	x	x	x			
Wasling – SHFs hemsida (1998)	x	x		x	x	x	x	x			

	Guld	Silver	Brons	Rött	Blått	Svart	Grönt	Purpur	Brunt	Naturfärg	Andra
Wasling – hemsida 1 (2004)	x	x	(x)	x	x	x	x	x	(x)	(x)	rosa, (brons)
Wasling (2005)	x	x		x	x	x	x	x	(x)	(x)	(rosa, orange)
Wasling – hemsida 2 (2008)	x	x		x	x	x	x	x			
Sunnqvist (2001)	x	x		x	x	x	x	x		(x)	
Zovko (2004)	x	x		x	x	x	x	x			
Zovko – hemsida (2008)	x	x		x	x	x	x	x			

av färgerna rött, blått, svart och grönt när nya kommunala vapen ska tas fram, men att även de har haft svårt att frigöra sig från kommunernas egna krav eftersom kommunerna inte varit tvungna att följa statsheraldikerns råd. De kommunala vapen som har naturfärg har alltså det mot statsheraldikens uttryckliga önskan. Detsamma gäller även purpur i militära vapen, vilket bland annat syns i Försvarsmaktens tekniska skola (FMTS) från 2007 eller Verkstadsadministrativt centrum (1996).

Författarna och deras åsikter

Det ser bra ut med innehållet i en tabell men för att den ska ge ett rättvist resultat har jag också känt mig tvungen att försöka tolka respektive författares intentioner och se om de har några brasklappar kring sina resonemang. Som läsare gäller det också att förstå när en författare har en normerande ton och när han endast beskriver förekomsten av en heraldisk tinktur. Korta introduktioner av heraldikens färger i vapenböcker tenderar att vara beskrivande medan handböcker, även när de är neutrala, bör ses som normativa. Det gäller även texter i encyklopedier

medan mindre uppslagsverk snarare kopierar vad som står i andra verk. Det sista är viktigt, för även den som är emot purpur har ju behov av att nämna att den färgen har använts.

Daniel Gustaf Cedercrona (1706-1752) & Pehr Carlskiöld (1718-1765)

1746 och 1764 utkom två vapenböcker med den svenska adelns vapen. Längst fram i båda dessa böcker finns en liten anvisning om heraldikens tinkturer så att man som läsare ska förstå skrafferingen. Dessa två böcker har emellertid inte samma uppsättning av tinkturer. Både Daniel Gustaf Cedercrona, "Sveriges rikes ridderskaps och adels wapenbok" (1746) och Pehr Carlskiöds bok med samma namn, om än med annan stavning - "Sveriges rikes ridderskaps och adels wapnbok" har med sju grundfärger och hermelin, men inte naturfärg fast en sådan förekommer i adliga vapen vid den här tiden. Några förklaringar till varför de har med sina skrafferingar finns inte så det är rimligt att anta att de helt enkelt noterade de tinkturer som faktiskt användes, snarare än att disku-

tera vilka som borde användas. Ett fullt rimligt sätt att resonera när man gör en vapenbok.

Carl Uggla (1725-1803)

Sveriges förste teoretiker som också skrev en bok var Carl Uggla som 1746 gav ut "Inledning til heraldiken". I kapitel 3 [s. 26 ff.] skriver han:

§. 4. I brist utaf Metaller kunde man wäl betiena sig af gult och hwitt; dock som det är et almänt bruk, de twå färgorne med dessa twå Metaller at uttrycka, såsom långt mera i en Sköld lysande, är ock bäst häraf göra en almän regel, at der gul och hwit färg är, bör wara Metal, i synnerhet så nämnas i blasonerande.

...

§. 7. Hufwud-färgorne i Heraldiken äro blått, rött, swart och grönt. De andre komma sällan före, och böra ej eller med rätta brukas.

...

§. 12. De följande äro intet just så almänna i Wapn, såsom Purpur (Ugglas not: Efter den ock intet är annat än et slags röd färg, som igenom urblekning kan blifwa förwandlad. Uti de Swenske Adelige på Riddarhuset befintelige Wapnen, ses han i 5 Grefwars, 1 Friherres och 2 Adelsmäns sköldar.). Utmärkes med jämngående linier utur öfra wänstra hörnet, ...

§. 13. Naturlig färg, betienar man sig af, då en menniskia, diur, trä eller andre ting, som de i naturen finnas, uti skölden föras; Då tecknas Figuren med de wanlige skug-linier tämeligen starkt, at det ifrån Silfwer skiljas

kan, som swagare äro. Watn plägar ock wara naturligit, blått, Guld, eller af Silfwer, i förra händelsen hänga Wåg-linierne ihop; i andra och tredie skiljas de åt skoftals, och lemnas emellan små tekn til blått eller Guld, så framt de icke gå balkewis; i det fierde fallet är skilnaden emellan Wåg-linierne öppen, samt drages mycket sparsamt. Man plägar ock sätta detta tecken för den naturlige. (Ugglas not: Denne färgen är hos oss nog almän, at det intet behöfwes räknas huru ofta han brukas: Dessutan hafwa ock en del et slags flammige linier til des märke, hwilka dock äro helt nye och för de mäste obekante).

...

§. 16. Hwad Pomerants, Askefärg, Brun eller ock någre andre angår, lemnar jag dem efter de äro altför sälsynte och kunna eljest under naturlig färg ställas; går det ej an, kan man med första bokstafwen i bilden tekna.

Här framgår det att han bara anser att fyra färger bör användas: rött, svart, blått och grönt. Samtidigt har han inget emot att vapen innehåller såväl purpur som naturfärger. Intressant är att se att han anser att brun är en så obetydlig färg att den inte var värt att få en egen skraffering. "Pomerants" (pomerans) är för övrigt samma sak som orange.

Carl Arvid Klingspor (1829–1903)

Denne riksheraldiker skrev "Svensk heraldik" (1874) tillsammans med Ernst Bernhard Schegel. Boken är den första moderna svenska handboken i heraldik och verket präglas av stort inflytande från utländsk, främst tysk litteratur.

”Sköldens färger eller tinkturer äro i heraldiken af två slag: 1) heraldiske färgerne, som äro rödt, blått, grönt och svart, samt de bägge metallerna: guld och silfver; 2) naturfärgerne, d.v.s. de färger, som det afbildade föremålet eger i verkligheten såsom en brun hjort, en menniska med köttfärg o.s.v.

Till de heraldiske färgerne hör ock purpur, som dock blott bör användas till mantlar, kronor, hattar o.s.v., men ej till sköldfärg, hvar till den dock i senare tider nytjats.” [s. 30]

”I senare tider har s.k. foderverk kommit i bruk, ...” [s. 33]

Schegel/Klingspor nämner här hermelin och stålhattar (inte gråverk). Nu stämmer det inte att foderverk eller purpur hör till ”senare tider” för både hermelin och stålhattar förekom redan på medeltiden och purpur finns också i flera adliga vapen från 1600-talet, däremot inte i något nyskapat vapen från 1800-talet.

Ett decennium senare kommer ”Handbok i praktisk vapenkonst” (1887). Här framställer en bildsvit ett antal tinkturer.

”Färger. I heraldiken förekommande färger äro följande: 1 Guld (gult), 2 Silver (vitt), 3 Rött, 4 Blått, 5 Grönt, 6 Svart, 7 Purpur. Dertill komma äfven i nyare tider 8 Brunt och 9 Jernfärg.” [s. 16]

Klingspor har under dessa tio år kommit att acceptera purpur som en heraldisk färg samt infört både brunt och järn. Järnfärgen är han hittills ensam om att förespråka.

Kort om uppslagsverk kring förra sekelskiftet

Nordisk familjebok (upplaga 1 1876–99 och upplaga 2 1904–26) tar upp tinkturerna

under två uppslagsord: Under ordet ”Blasorering” nämns de sju färgerna, naturfärg och damaskering. Inget sägs om vilka färger som ska användas i en sköld respektive i timbre-ring. Under begreppet ”Heraldikens tinkturer” slås det fast att heraldiken har två typer av färger: 1) de heraldiska med sina två metaller och fyra färger och 2) de naturliga, vilket är vad vi kallar naturfärgat. Purpur uppges tillhöra de heraldiska färgerna men ska endast ska användas i rangtecken, inte i sköld och inte på hjälmprydnad. Ordalydelsen i nordisk familjebok är ett direkt citat ur Klingspors ”Svensk heraldik”.

Om det är Klingspor som skrivit artikeln om heraldikens färger i Nordisk familjebok är det förväntade att han citerar sin text från 1874 och inte den från 1887. Det kan bara betyda att han skrev sin artikel någon gång i perioden däremellan. Klingspor var död när den andra upplagan kom, som i allt väsentligt har samma text som den föregående.

Harald Fleetwood (1879–1960)

Fleetwood gjorde sitt intåg på den heraldiska arenan genom att bli sekreterare i den dåvarande Svenska heraldiska föreningen. I ”Meddelanden från Svenska heraldiska föreningen” (1913) skriver han artikeln ”Några anvisningar rörande bruket af vapen” där heraldikens färger indirekt diskuteras. Vilka tinkturerna är sägs inte rakt ut, däremot nämns vilka nyanser av gult, rött, blått och grönt som ska användas vid målning av sköldar. [s. 28] Frånvaron av purpur och naturfärg tolkar jag som att Fleetwood inte ansåg att dessa var riktiga tinkturer.

Fleetwoods huvudverk är "Svensk heraldik" (1917). Det är ett lexikon som tar upp en rad begrepp och på ett lättfattligt sätt förklarar dessa. Under uppslagsordet "Färger" skriver han:

"De heraldiska färgerna äro guld, silfver (kunna ersättas med gult och hvitt), rödt, blått, svart, grönt och purpur." [s. 35]

"Utom de ofvannämnda färgerna förekomma äfven pälsverk och naturfärger, såsom hudfärg för människor och för djur stundom naturlig färg." [s. 35]

Här tolkar jag Fleetwood så att han konstaterar att pälsverk och naturfärger förekommer men att de ändå inte är riktiga tinkturer. Å andra sidan har han ett uppslagsord som heter "Pälsverk" och där tar han inte avstånd från dessa. Pälsverken som nämns är hermelin och stålhatt, som dock förklaras vara en päls. Ordet gräverk förekommer inte.

Motsvarande uppslagsord för "Naturlig färg" är "Naturlig framställning". Där sägs följande: "Beträffande färg bör särskilt de heraldiska djuren helst icke hafva naturlig färg." [s. 58] Att människor avbildas med hudfärg är däremot helt normalt för Fleetwood, som kanske hade svårt att förlika sig med tanken att en människa skulle avbildas blå, röd eller grön.

Harald Fleetwood skrev därefter artikeln "Heraldik" i "Bonniers konversationslexikon" (1924). Texten tar upp tinkturen som också visas i en illustration. Denna visar: guld, silver, rött, blått, svart, grönt, purpur och hermelin. Hermelin anges som det vanligaste pälsverket.

Fleetwood, Svensk heraldiks mest inflytelserika person under 1900-talets första hälft, skrev slutligen inledningen till "Sveriges riksvapen" (1932) och nämner där att: "De heraldiska tinkturen äro guld, silver (...) rött, blått, svart, grönt och purpur."

Men i hans roll som riksheraldiker skapas inga vapen med purpur eller med pälsverk. Kanske bör man med det förstå att han skilde på vilka tinkturer som kan användas i den privata heraldiken och vilka som är lämpliga i den offentliga.

Arvid Berghman (1897–1961)

Den heraldiker som haft mest inflytande på svensk heraldik under den andra halvan av 1900-talet är tveklöst Arvid Berghman, Harald Fleetwoods främste lärjunge. I sina många publikationer och sitt flitiga arbete för heraldiken försökte han reda ut hur den heraldiska teorin egentligen ska tolkas i Sverige, och det är mycket lärorikt att följa hans arbeten. När man läser hans skrifter kronologiskt blir det tydligt att han till en början är osäker på sin status inom det heraldiska samfundet och han uttalar sig med tvekan. Senare växer hans auktoritet och då använder han ett allt rakare språk och är allt tydligare med hur han anser att det ska vara.

Som heraldiker är Arvid Berghman tydligt inspirerad av brittisk heraldik, men just inom området tinkturer tycks hans inspiration snarare vara tysk. Tydligast syns det i Berghmans vacklande inställning till färgen purpur. Den är inte med i hans första artikel från 1934, däremot i hans bok från 1938 för att åter försvinna i hans två sista böcker från 1951.

"Borgerliga släktvapen" (Meddelanden från Riksheraldikerämbetet 1934):

"De tinkturer, som i allmänhet kunna ifrågakomma, äro sex, nämligen fyra färger: blått, rött, svart och grönt, samt två metaller: guld och silver." [s. 30].

Heraldiskt vademecum (1938):

"Metallerna äro två, nämligen guld och silver, färgerna äro fem: rött, blått, svart, grönt och purpur och av pälsverken äro de vanligaste hermelin och gråverk." [s. 7].

Borgerlig vapenrulla (1950):

"De tinkturer, som kunna komma ifråga, äro sex, nämligen två metaller: guld och silver, samt fyra färger: rött, blått, svart och grönt. Naturfärg bör undvikas; istället väljer man den närmast liknande heraldiska tinkturen." [s. 17]

Exlibris (1951):

"För uppmålning av sköldemärken används två slags tinkturer, nämligen metallerna guld och silver ... samt färgerna rött, blått, svart och grönt." [s. 120].

Heraldisk bilderbok (1951):

"För framställning av sköldemärken används följande tinkturer: metallerna guld och silver, färgerna rött, blått, svart och grönt samt pälsverken hermelin och gråverk."

Harald Hellström (1905–1953)

Denne finlandssvensk har genom sin bok "Kort handledning i heraldik" (1941) haft ett betydande inflytande på svensk heraldik eftersom hans bok är väl spridd på de svenska biblioteken och många sentida heraldi-

ker refererar till honom. Boken i sig har nära band med tyska heraldiska verk från tidigt 1900-tal.

"De heraldiska färgerna eller tinkturerna [] äro 6: metallerna [] guld [] och silver [] samt färgerna [] rött [], blått [], grönt [] och svart []. Därtill kommer pälsverk som stundom förekommer som särskild färgbeteckning, nämligen hermelin [], konterhermelin [] och gråverk." [s. 50]

Purpur erkänns som en heraldisk färg men den ska inte användas i sköld eller hjälmprydnad utan endast på rangtecken.

Gunnar Scheffer (1909–1981)

I sin "Svensk vapenbok" (1967) tas de heraldiska färgerna upp, på ett tämligen torrt konstaterande sätt, genom formuleringen: Tinkturer – sammanfattande benämning på de heraldiska metallerna (guld och silver) och de heraldiska färgerna (i första hand blått, rött, svart och grönt) [s. 72].

Gunnar Scheffer var statsheraldiker och hans bok är en vapenbok över kommunala vapen i Sverige. Han berör inte skillnaden mellan privat och offentlig heraldik och hans text följer i allt väsentligt den praxis som Harald Fleetwood drog upp under sin tid som riksheraldiker.

Frithiof Dahlby (1903–1987)

Samtida med Scheffer är den helt fristående författaren Frithiof Dahlby som först skrev "Svensk heraldisk uppslagsbok" (1964) och sedan "Svenska adelns vapenbok" (1967), den senare tillsammans med Jan Raneke. Den förra är en komplett sammanställning av alla

svenska adelsätter, systematiskt ordnade och den senare är en vapenbok över nu levande adelsätter introducerade på Riddarhuset.

"Svensk heraldisk uppslagsbok"

har ett alfabetiskt lexikon. Under färger står det: De heraldiska färgerna är guld och silver ("metallerna") samt rött, blått, svart, grönt och purpur ("färgerna"). [s. 19] I tillhörande bildsvit visas även pälsverken hermelin och stålhatt [gråverk]. Begreppen tinktur och naturfärg nämns faktiskt inte.

"Svenska adelns vapenbok"

är en ren vapenbok med mycket lite teori och inget nämns om vilka tinkturer som förekommer i vapen, bara vilka metaller som ingår i rangkronorna. [s. 254]

Jan Raneke (1914–2007)

Om Arvid Berghman var giganten under mitten av 1900-talet var Jan Raneke titanen under seklets slut med ett flertal betydande heraldiska verk på sin meritlista. Som initiativtagare till Skandinavisk vapenrulla har han haft ett konkret inflytande på nästan alla offentligt tillkännagivna släktvapen mellan 1960 och 2000. Liksom senare Per Andersson är hans böcker ofta en kombination av vapenböcker och en kortare teoretisk genomgång av heraldiken.

"Svenska adelns vapenbok" (1967)

skrevs i samarbete med Frithiof Dahlby och presenteras ovan under denna författare.

"Svensk medeltidsheraldik" (1983)

En kort förklaring kring kunskapen om de

heraldiska tinkturerna på medeltiden kompletteras med en bildsvit på dessa. Bildsviten och bildtexten tar upp följande tinkturer: guld, silver, rött, blått, svart, grönt, brunt samt pälsverken hermelin, gråverk och päls. För att förstå resonemangen kring tinkturerna i denna bok bör man även läsa hans avhandling om Bergshammarsvapenboken, där han ägnar två sidor åt att resonera vilka möjligheter en vanlig färgare hade att få tag i olika färger samt vilka konsekvenser det kan ha fått på valet av tinkturer inom heraldiken.

"Nordisk heraldisk terminologi" (1987)

I denna skrift, utgiven av Svenska nationalkommittén för genealogi och heraldik, presenteras de heraldiska begreppen på de nordiska språken. Med tanke på utgivaren får detta anses vara en presentation av det officiella Sveriges syn på heraldiken. Därför är det intressant att se att författaren, Jan Raneke, här väljer att ta med purpur istället för brunt, en färg som återkommer i Ranekes nästa bok. Alla begrepp presenteras i tabellform och bilder så någon motivering finns inte till urvalet. Gråverk heter just så och inte stålhattar.

"Svensk adelsheraldik" (1990)

De heraldiska tinkturerna nämns endast i bild och bildtextsammanhang. De som räknas upp är: guld, silver, rött, blått, grönt, brunt och svart samt pälsverken hermelin, gråverk och päls. Om detta ska ses som Ranekes åsikter om de rätta tinkturerna eller som ett erkännande av de faktiska tinkturerna som används i svenska adliga vapen framgår inte, men det senare är den mest troliga förklaringen.

Raneke har även skrivit kortare artiklar och broschyrer där tinkturer nämns. Allra viktigast av dessa är hans egenhändiga kompendium "Att bruka vapen" (flera utgåvor) som är en samling av hans artiklar och avsedd att ges till dem som önskar beställa ett släktvapen. I mitt exemplar, som är från tidigt 2000-tal, finns tinkturerna med på två sidor. Dels en sida (s. 5) som är en kopia ur Svenska medeltidsvapen där färgen brun finns med, dels en sida (s. 7) där Jan förklarar att man under medeltiden använde sig av tinkturerna gult, vitt samt blått, rött, svart och grönt och att bruket med tiden kom att utvecklas till en heraldisk regel.

Det är däremot lite förvånande att Jan Raneke inte tar upp tinkturer i det tre sidor långa förordet till "Skandinavisk vapenrulla" (1963), som han skriver tillsammans med Christer Bökwall. Trots allt går de in både på rättsskydd för vapen och enklare blasoneringsteknik.

Jan von Konow (1922–)

von Konow var åren 1975-1981 Sveriges statsheraldiker och var som sådan den främste företrädaren var den offentliga heraldiken. Hans skrifter berör endast i ringa utsträckning heraldik och aldrig privat sådan, men han är författaren till artikeln Heraldik i "Nationalencyklopedin" där han skriver: "Färgskalan utgörs dels av metallerna guld (gult) och silver (vitt), dels de fyra färgerna rött, blått, grönt och svart. Dessutom kan ibland förekomma purpur och s.k. naturfärg ... En särskild grupp bildar de heraldiska pälswerken, hermelin och gråverk." [s. 551]

von Konow anger här att heraldiken en-

dast har fyra tinkturer, de två andra – naturfärg och purpur – ska ses som undantag. Bildsviten [s. 552] visar dock ingen åtskillnad på de totalt åtta tinkturer som räknas upp, inte heller nämns något i bildtexten varför det är svårt att tolka hur tinkturerna egentligen ska få användas.

Per Andersson (1961–)

Per Andersson lät under 1980- och 90-talet publicera ett flertal heraldiska skrifter som fick stort genomslag. Här kommer en genomgång av vad som sägs i några av dessa.

"Heraldiska vapen i Sverige" (1989):

"Tinkturer är den samlande beteckningen på metaller (guld/gult och silver/vitt) och färger (rött, blått, svart och grönt) som används för framställning av sköldemärken."
...

"Mer sällan förekommer också som tinkturer färgerna purpur och brunt samt naturfärg och de s.k. pälswerken hermelin och gråverk. De tre senare kan ersätta såväl färg som metall – de är amfibiska."

"Heraldik, läran om vapenmärken" (1993)

1993 kom hans "Heraldik, läran om vapenmärken" som är en lärobok i konsten att komponera ett heraldiskt vapen. Här tar han avstånd från färgen purpur, möjligen därför att han här betonar vilka tinkturer som han anser ska förekomma i nya vapen. Han skriver "De enda tinkturer som bör förekomma är metallerna guld och silver samt färgerna blått, rött, svart och grönt ...".

Notera ordet "bör", möjligen som ett

erkännande åt att purpur ändå är tänkbar. Färgen återfinns nämligen när han tar upp skraffering i heraldiken. [s. 22 f.] Någon diskussion kring varför boken nämner två olika färgsystem förs inte, vilket rimligen bör förvirra en läsare. Det är lite synd, för Per Andersson för i övrigt många intressanta diskussioner kring heraldisk teori.

I Anderssons artikel "Förslag till lag om heraldiska vapen" (Vapenbild nr 51:2001) finns uttryckliga regler för vilka färger som ska tillåtas. "11 § Metallerna guld och silver samt färgerna blått, rött, svart och grönt är de tinkturer som får komma till användning vid framställning av sköldemärken." [s. 14] Intressant att notera är att Andersson i sin lag inte tillåter pälsverk samt att naturfärg och purpur är utrensade från det önskvärda.

Casimir Sparre Lindhe (1922–2006)

"Variera heraldiska vapen mera" (1988) är något så ovanligt som en bok som endast handlar om hur man ska utforma ett heraldiskt vapen. De tinkturer som visas i bild är guld, silver, svart, rött, blått och grönt. [s. 39] Eftersom det är Jan Raneke som skrivit förordet till boken och fackgranskat den, samma är det lite förvånande att Lindhe dels avstår från färgen brunt, som Raneke alltid har med, och dessutom utelämnar päls för att istället ha med stålhattar. Gråverk och stålhatt är här inte två ord för samma pälsverk utan två väsensskilda tinkturer.

Pälsverk nämns inte bland tinkturerna men presenteras senare i bild. Tre bilder visar hermelin, gråverk och stålhatt. [s. 66]

1995 kom uppföljaren "Heraldica hodi-

erna" som teoretiskt inte tillför mycket nytt, men bilderna är helt utbytta. Här nämns tinkturerna i text på ett tydligt sätt: "Färgerna utgörs endast av: rött, blått, grönt, svart samt som kontrast metallerna silver och guld." Texten kompletteras av en bildsvit. [s. 29 f.]. Det roliga med den här upprepningen är att Lindhe nu anför tre böcker i sin litteraturhänvisning, men alla dessa tre nämner färgen purpur. Jan Raneke, som skrev förordet till den föregående boken, nämns inte i litteraturhänvisningen.

Clara Nevéus (1934–)

Statsheraldiker (1983–1999) och författare till "Ny svensk vapenbok" (1982). I inledningen kring heraldiken tar hon upp de heraldiska tinkturerna. "Tinktur är i heraldiska sammanhang den gemensamma beteckningen för metallerna guld och silver och färgerna. ... Av färgerna förekommer i den klassiska heraldiken endast rött, blått, svart och grönt; därtill purpur i några tillbehör, som beteckning för furstlig rang." [s. 11]

Några synpunkter på vilka färger som ska finnas rör det sig inte om här, bara ett konstaterande om hur det var förr. Däremot framkommer kritik mot naturfärg som enligt Nevéus inte borde förekomma. Hennes tankar följer den tradition som funnits hos statsheraldikern sedan 1930-talet och tyvärr tar inte heller hon sig tid att utveckla skillnaden mellan offentliga och privata vapen.

Jesper Wasling (1967–)

Jesper Wasling (undertecknad, nedan i jagform), skrev "Heraldiken i Sverige" (2001)

tillsammans med Magnus Bäckmark och presenterade där en viss nyordning kring tinkturerna. Dessa delas in i fyra klasser: metaller, färger, pälsverk och naturfärg. Metallerna är guld och silver. Färgerna är rött, blått, svart, grönt och purpur. De pälsverk som nämns är hermelin och gråverk. Naturfärg erkänns som existerande men författarna avråder bestämt från dess användning i nya vapen. [s. 14]

Tidigare har jag i artikeln "Heraldikens tinkturer" på Svenska Heraldiska Föreningens hemsida (1998) presenterat de metaller och färger som generellt anses korrekta i svensk heraldik. Tinkturerna presenteras i en bildsvit som visar metallerna guld och silver, färgerna rött, blått, grönt, svart och purpur samt pälsverken hermelin och gråverk. Kontrahermelin och gråverk i rött och vitt nämns också i texten. Jag skriver också: "Ibland har också orange och naturfärg (oftast brunt) används, men det rekommenderas inte av dagens heraldiker." Artikeln är influerad av en artikel skriven 1997 av François Velde.

På min dåvarande hemsida "Then Gyl-dene Wasen" tog jag 2005 i artikeln "Heraldikens nya tinkturer" upp min ambivalens kring ämnet (artikeln finns idag på wasling-media.se och är i original). Här förklarar jag rakt ut att rosa efter kanadensisk förebild är acceptabelt och med ny tryckteknik möjlig att framställa på ett tydligt sätt men säger samtidigt att eftersom rosa är en kontroversiell färg bör för tillfället inga vapen komponeras med tinkturen rosa. Rent principiellt bör den emellertid erkännas. Metallen brons avfärdar jag eftersom den kommer för nära färgen orange.

Orange tas upp som en färg som har diskuterats bland heraldiker men som är svår eftersom den i praktiken blir densamma som metallen brons. Dock finns orange redan med som tinktur inom flaggväsendet.

Mitt upplägg och mina resonemang tar främst hänsyn till digital teknik och moderna tryckmetoder som skäl varför nya färger kan införas, men lämnar problemet med målade vapen åt sidan. Som digital vapenkonstnär skriver jag på samma hemsida, men i ett annat sammanhang, att de enda heraldiska färger jag använder är rött, blått, svart, grönt och purpur samt hudfärg på människor. Denna text är från 2008 och visar på att jag då hade reviderat delar av mina tidigare åsikter.

"Heraldik för nybörjare" (2005) har ett kapitel om tinkturer som skrivits av mig. "I svensk heraldik används av tradition sju tinkturer plus pälsverk. De uppdelas i två kategorier: metallerna guld/gult och silver/vitt samt färgerna rött, grönt, blått, svart och purpur. På senare år har rosa blivit en erkänd färg i Kanada och möjligen kan den en dag bli accepterad även i svensk heraldik. Den likaledes kanadensiska metallen brons anses däremot inte vara möjlig att införa eftersom brons är svårt att skilja från guld. Orange förekommer som färg på flaggor men inte i heraldiska vapen. Brunt nämns ibland som en tinktur och har skraffering men bör ses som en naturfärg." [s. 15] De tinkturer som anges finns också med på bild med skraffering. [s. 14]

Här har jag gjort en viss revidering av de åsikter som framförts på hemsidan, sannolikt efter inflytande av medförfattarna Martin Sunnqvist och Henric Åsklund. De

oomstridda tinkturerna är metallerna guld och silver, färgerna rött, blått, grönt, svart och purpur medan rosa mer framstår som en förhoppning inför framtiden. De brittiska tinkturerna tenne, mulberry, sky blue avfärdas. Flaggfärgen orange sägs också vara olämplig som heraldisk färg. Båda dessa inlägg ska ses som ett svar på äldre heraldiska handböcker.

Magnus Bäckmark (1974–)

Som heraldisk konstnär har Bäckmark ställts inför direkta frågor från människor som vill ha ett vapen men som inte förstår heraldikens regler. För att kunna svara på deras frågor satte Magnus samman ett kompendium, "Kort handledning till vapenbäraren" vars tankar också fanns på hemsidan "Gröna stubben".

"Kort handledning till vapenbäraren" (2:a versionen, mars 1999) säger så här om tinkturerna: "Det finns tre typer av tinkturer, nämligen metaller (guld & silver), färger (rött, blått, svart och grönt) samt, fast mer sällsynt, pälsverk (hermelin och gråverk)." [s. 3]

Samma åsikt finns på hans hemsida, "Gröna stubben" (1998) i artikeln Vad är heraldik?: "En färg – rött, blått, grönt, svart – ska så långt det någonsin är möjligt inte gränsa till andra färger, utan i stället till en metall – guld, silver (eller till ett pälsverk)."

Magnus Bäckmark komponerar 2002 ett vapen med ett djur av purpur och färgen nämns i "Heraldiken i Sverige" (2001) så någon gång mellan dessa år har han bytt åsikt om tinkturen purpur. Kanske efter påverkan från medförfattaren Jesper Wasling.

Här står: Färger och vissa mönster kallas tinkturer. Det finns tre tinkturslag (eller fyra, om man räknar naturfärg):

Färger: Rött, Blått, Svart, Grönt & Purpur;
Pälsverk: Hermelin, Gråverk; (Naturfärg);
Metaller: Guld & Silver. [s 14]

Färgen purpur kommenteras inte, men däremot sägs att naturfärg inte bör förekomma längre, även om den finns i äldre vapen.

Martin Sunnqvist (1975–)

Martin Sunnqvist tar i "Släktvapenrätt" (2001) upp de heraldiska tinkturerna som förekommer. Nämner då guld och silver samt rött, blått, grönt, svart och purpur. Dessutom sägs att "undantagsvis förekommer också naturfärg." [s. 19] Eftersom naturfärg är vanligare än purpur som heraldisk färg tolkar jag detta som att Sunnqvist helst såg att naturfärg inte bör förekomma och att den inledande uppräkningsen inte är en beskrivning av verkligheten utan mer en beskrivning av en önskad verklighet. Men det kan också bero på att Sunnqvist ser naturfärgen som amfibisk och därför är ett undantag från den strikta uppdelning av färg som tinkturregeln annars gör.

Davor Zovko (1965–)

I sin uppsats "Heraldik" (2004) nämns heraldikens tinkturer. "Huvudfärger är röd, blå, grön, purpur och svart. Metaller är guld och silver." [s. 31]

Davor Zovko upprepade samma tes på sin äldre, svenskspråkiga hemsida, och har

även samma ordföljd så texten (huvudfärgerna röd, blå, grön, purpur och svart samt metaller är guld och silver) är kopierad från uppsatsen.

I samtal med Davor har han utvecklat det inte sagda om tinkturerna, nämligen vilka färger som inte är huvudfärger. Han avser då naturfärg, och menar att denna måste erkännas som en färg men att den idag ska undvikas i nya vapen. Undantag är hudfärg på människor och några andra exempel då det kan vara befogat med naturfärg. Här anknuter han till det som Martin Sunnqvist skriver.

Slutsats

250 år av heraldisk forskning och vapenkonst har inte lett fram till konsensus kring vilka tinkturer som ska gälla i svensk heraldik. Det finns inte ens någon konsensus kring frågan om samma regler gäller för offentliga som privata vapen trots att de ena består av sköld och något enkelt tillägg medan de andra har en flora av rangtecken och andra igenkänningsmarkörer i sin strävan att visa på individualitet snarare än tydlighet.

Den enighet som finns är att svensk heraldik har de två metallerna guld och silver samt de fyra färgerna rött, blått, grönt och svart. Dessa sex tinkturer är också de enda som används inom offentlig heraldik. Naturfärg är så sällsynt att den får betraktas som en icke-tinktur i svensk heraldik, men det finns två undantag. Det ena rör hur hud ska avbildas, det andra hur en trädstam kan färgläggas.

Om järn, rosa, orange/pomerans, grått, brons och de engelska tinkturerna tenne och

mulberry råder enighet om att de inte har någon plats vare sig i sköld, hjälmprydnad eller på rangattribut.

Pälsverken förekommer under den undersökta perioden endast i privata vapen, speciellt inom den oreglerade icke-adliga heraldiken. Statsheraldikern och militärens traditionsnämnd med föregångare är mycket tveksamma till pälsverk. Detta är emellertid en intern policy (kanske rentav ett styrdokument) inom respektive myndighet och har inget att göra med synen på rätt och fel i heraldisk komposition.

Slutligen färgen purpur som diskuterats mycket de senaste åren. Klart är att den inte ingår i paletten för nyskapade offentliga vapen, med några militära undantag. Men hur är det med den privata heraldiken? Här är min slutsats att purpur av flertalet heraldiker anses vara en korrekt färg och kan användas i sköld och hjälmprydnad. Sverige ansluter sig därmed till den praxis som råder såväl i de nordiska grannländerna som i övriga Europa. Men samtidigt finns det en stor minoritet av heraldiker som av olika skäl både i handböcker och i praktiskt utövande helt avråder från purpur. Av det skälet måste det konstateras att purpur är ett undantag och bör hanteras med försiktighet. Det är också den ståndpunkt som Svenska vapenkollegiet har idag.

När jag 2006 avslutade min ursprungliga genomgång av de svenska heraldiska verken fanns inte Svenska vapenkollegiet, SVK. Än mindre var jag ledamot av det. Därför var det väldigt givande att gå igenom de granskningar som SVK har gjort och se hur väl det överensstämmer med det som jag skrivit ovan. Min tolkning är att dagens va-

pentagare, heraldiska konstnärer och granskare har det gemensamt att man är väldigt inkonsekvent i förhållande till källorna. Har man en favorittolkning så håller man sig till den oavsett vad andra källor kan tänkas tycka om saken. Man kan se att de vapen som har godkänts av SVK följer den slutsats som jag dragit av min genomgång. Det finns en klar skillnad mellan synen på offentliga och privata vapen där de senare tillåts använda både pälsverk och purpur, men inte naturfärg, och att framför allt purpur har använts med måtta och med goda motiveringar.

Litteraturlista

Cedercrona, Daniel Gustaf "Sveriges rikes ridderskaps och adels wapenbok" (1746)
Carlskiöld, Pehr "Sveriges rikes ridderskaps och adels wapenbok" (1764)
Uggla, Carl "Inledning til heraldiken" (1746)
Klingspor, Carl Arvid/Schegel, Ernst Bernhard "Svensk heraldik" (1874)
Klingspor, Carl Arvid "Handbok i praktisk vapenkonst" (1887)
Fleetwood, Harald "Meddelanden från Svenska heraldiska föreningen" (1913)
Fleetwood, Harald "Svensk heraldik" (1917)
Fleetwood, Harald, "Heraldik" [Bonniers konversationslexikon] (1924)
Fleetwood, Harald "Sveriges riksvapen" [Kaffe Hag] (1932)
Hellström, Harald "Kort handledning i heraldik" (1941)
Berghman, Arvid "Borgerliga släktvapen" [Meddelanden från Riksheraldikerämbetet] (1934)
Berghman, Arvid "Heraldiskt vademecum" (1938)
Berghman, Arvid "Borgerlig vapenrulla" (1950)
Berghman, Arvid "Exlibris" (1951:1)
Berghman, Arvid "Heraldisk bilderbok" (1951:2)
Scheffer, Gunnar, "Svensk vapenbok för landskap, län och städer" (1967)
Dahlby, Frithiof "Svensk heraldisk uppslagsbok" (1964)

Dahlby, Frithiof/Raneke, Jan "Den svenska adelns vapenbok" (1967)
Raneke, Jan "Lilla Uppslagsboken" ()
Raneke, Jan "Svensk medeltidsheraldik" (1983)
Raneke, Jan "Nordisk heraldisk terminologi" (1987)
Raneke, Jan "Svensk adelsheraldik" (1990)
Raneke, Jan "Att bruka vapen" (1985 m.fl.)
Konow, Jan von "Heraldik" [Nationalencyklopedin] (1989-96)
Andersson, Per "Heraldiska vapen i Sverige" (1989)
Andersson, Per "Heraldik, läran om vapenmärken" (1993)
Andersson, Per "Förslag till lag om heraldiska vapen" [Vapenbilden] (2001)
Lindhe, Casimir Sparre "Variera heraldiska vapen mera" (1988)
Lindhe, Casimir Sparre "Heraldica hodierna" (1995)
Nevéus, Clara/de Waern, Bror Jacques "Ny svensk vapenbok" (1992)
Bäckmark, Magnus "Kort handledning till vapenbäraren" (1999)
Bäckmark, Magnus – hemsida (1998)
Bäckmark, Magnus/Wasling, Jesper "Heraldiken i Sverige" (2001)
Wasling, Jesper "Heraldikens tinkturer" [heraldik.se] (1998)
Wasling, Jesper "Heraldikens nya tinkturer" [waslingmedia.se] (2005 & 2008)
Wasling, Jesper "Heraldik för nybörjare" (2005)
Sunnqvist, Martin "Släktvapenrätt" (2001)
Zovko, Davor "Heraldik" (2004)
Zovko, Davor – hemsida (2008)

Nya uppslagsverk

Heraldik [svensk uppslagsbok] (1929-39)
Heraldik [svensk uppslagsbok] (1947-55)
Heraldik [Nordisk Familjebok] (första upplagan 1876-99), (andra upplagan 1904-1926)

Blasonering av häroldsbilder

Av Martin Sunnqvist

TITLE: Blazon of ordinaries.

ABSTRACT: : In Swedish heraldry, there has been a discussion whether one could speak of e.g. "tre balkar" (three bends) or whether "tre smala balkar" (three bendlets) is the correct term. The author argues, with support especially in German heraldic terminology, that one could very well speak about "three bends" and that the size of the bends is reduced proportionally. When, however, the size of an ordinary is reduced because of the existence of another type of charge, it should, for the sake of clarity, be mentioned if the ordinary is smaller than the normal size.

KEYWORDS: Blazon, Swedish terminology.

AUTHOR INFORMATION: Martin Sunnqvist, aih, LL.D., District Judge – sunnqvist@yahoo.com

Ett vapen med en bjälke, stolpe, balk, ginbalk eller sparre är oftast lätt att blasonera. Men vad händer om häroldsbilden inte är ensam i sitt slag i skölden, utan det finns tre bjälkar eller fem stolpar – hur beskriver man ett sådant vapen? Frågan har uppkommit i Svenska Vapenkollegiets (SVK) bedömningar av hur vapen som ska tas in i Svenskt Vapenregister ska blasoneras.¹

Det har i Sverige förekommit att t.ex. tre sparrar beskrivs som just tre sparrar och inte som tre smala sparrar. Exempelvis beskrivs nedre tredjedelen av ätten Adelskölds sköld av Dahlby och Raneke i *Den svenska adelns vapenbok* som "rött, vari tre stolpar av guld",²

nedre hälften av ätten von Boismans sköld som "blått, vari tre balkar av guld",³ fältet under ginstammen i ätten Cedercreutz' hjärtsköld som "i fält av silver tre blå balkar"⁴ och sinister fält i ätten Marcks von Würtembergs sköld som "rött, vari tre bjälkar av silver".⁵ Ätten Schürer von Waldheims sköld beskrivs som "kluven i rött, vari tre blå bjälkar, och svart, vari tre balkar av guld".⁶ Det finns ytterligare exempel. I fallet Cedercreutz finns också belägg för att detta sätt att blasonera var det vedertagna redan under 1700-talet.⁷

Detta sätt att blasonera har också förekommit hos Arvid Berghman i hans *Borgerlig*

vapenrulla, både i anslutning till en exempelbild och i verkliga vapenbeskrivningar.⁸ Sist men inte minst har Riksarkivet medverkat till en sådan blasonering av Söderköpings sköld: "I blått fält tre balkar av silver, åtföljda av åtta sexuddiga stjärnor av guld ordnade 1.3.3.1."⁹ *Nordisk Heraldisk Terminologi* stödjer också detta synsätt: Exempel nr 10, som är det exempel som är närmast relevant, beskrivs som "två bjälkar", och nr 44 kallas "två nedvända sparrar".¹⁰ I Norge kan man hitta exempel på "I sølv tre røde bjelker" för släkten (von) Hirsch¹¹ och i Danmark har Knud Prange blasonerat ett exempelvapen som "to b[lå] pæle i h[vidt]".¹²

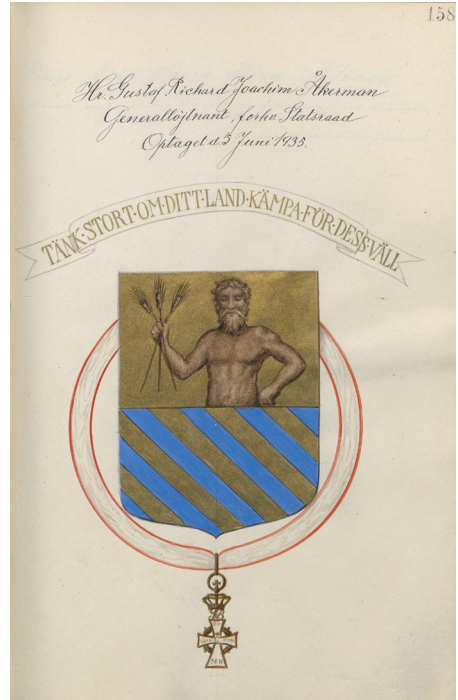
Svenska Nationalkommittén för Genealogi och Heraldik (SNGH), som granskar de vapen som SVK har godkänt preliminärt inför ett slutligt godkännande, har hävdat den linjen, att det måste anges att de nu aktuella häroldsbilderna är smalare än det normala måttet en knapp tredjedel av sköldytan. Tre balkar, eller tre ginbalkar, eller tre bjälkar skulle med detta synsätt inte få plats i en sköld; de skulle flyta samman.¹³

Stöd för SNGH:s synsätt kan hämtas på de brittiska öarna. Där kallas en bjälke *fess* men två bjälkar *bars*, en balk *bend* men två balkar *bendlets*.¹⁴ Thomas Woodcock, numera Garter King of Arms, och John Martin Robinson kallar detta i *Oxford Guide to Heraldry* "the English disease of diminutives"¹⁵ och säger vidare: "In Europe a blazon of three bends would be acceptable; in England, to complicate matters, there is a bendlet which is a half bend, a garter, which is one third of a bend (and on which one may only place flowers or foils), a cotise, which is quarter of a bend (and which, like

the endorse, may be borne only on either side of the bend), and finally a riband, which is one eighth of the width of the bend".¹⁶

Kontinenten är dock heller inte enig i frågan. I fransk heraldik verkar det någon gång gå bra att tala om t.ex. fyra stolpar, *d'or à quatre pals de gueules*,¹⁷ medan fem balkar i ett exempel blir *d'or à cinq cotices de gueules*.¹⁸ Andra författare accepterar tre av samma häroldsbild innan en diminutivform blir aktuell.¹⁹ Som ett exempel kan nämnas att en, två eller tre bjälkar heter *fasce(s)* medan fyra bjälkar heter *burelles*.²⁰ Portugisisk heraldik verkar i större utsträckning anse att det inte är något problem att använda samma ord oavsett antal: En balk heter *banda*, tre eller fyra balkar heter *bandas*.²¹ En bjälke heter *faixa*, tre eller fem bjälkar *faixas*.²² Vid tio ginbalkar får även portugiserna nog och talar om *bastões em contra-banda*,²³ strängar ginbalksvis, i stället för bara *barras* eller *contrabandas*.²⁴

Tysk heraldik förefaller klarast i sin uppfattning om att samma ord kan användas oavsett antal. I *Lexikon Heraldik* sägs om bjälke, *Balken*, att flera sådana kan förekomma i en sköld och att de då är "entsprechend der Proportion schmalere".²⁵ Om stolpe, *Pfahl*, sägs att om det finns flera sådana i en sköld "reduziert sich deren Breite gegenüber der Schildbreite von selbst".²⁶ I *Wappenbilderordnung*, ett av *Verein Herold* utgivet standardverk inom blasoneringskonsten, finns som nr (0111)-902 *zwei Pfähle* med fransk motsvarighet *deux pals* och engelsk *two pallets* och som nr (0111)-903, (0111)-904 och (0111)-905 samma begrepp men tre, fyra respektive fem till antalet.²⁷

Vapen för generallöjtnanten och förutvarande statsrådet Gustaf Richard Joachim Åkerman (1868–1958) som storkorsriddare av Dannebrogorden 1935. Till vänster förlaga av Brita Grep, Ordenskapitlet, till höger vapnet i Dannebrogordenens Våbenbog tome IX, 1926–1948, s. 158, Ordenskapitlet (se <http://kongehuset.dk/vaabenboeger>). Vapnet blasoneras hos Arvid Berghman, *Borgerlig Vapenrulla*, Djursholm 1950, s. 76 "Sköld: delad av guld, vari en uppstigande, naturfärgad vildman med tre ax i högra handen, och av blått, vari fem balkar av guld."

Coat of arms for lieutenant general and former minister Gustaf Richard Joachim Åkerman (1868–1958) as knight grand cross of the order of the Dannebrog 1935. To the left original by Brita Grep, archives of the Chapter of the Danish Orders of Knighthood, to the right the coat of arms painted in the *Armorial of the Order of the Dannebrog* tome IX, 1926–1948, p. 158, Chapter of the Danish Orders of Knighthood (see <http://kongehuset.dk/vaabenboeger>). The coat of arms is blazoned by Arvid Berghman, *Borgerlig Vapenrulla*, Djursholm 1950, p. 76 (in translation): "Shield: parted per fess or, a demi savage proper holding three ears [of rye] in his right hand, and azure, five bends or."

I det föregående har jag inte gjort någon fullständig genomgång av litteraturen utan valt ut några exempel. Man kan ändå dra några slutsatser av materialet. Genom de franska exemplen framkommer att systemet inte är alldeles konsekvent. Båda synsätten

kan förekomma parallellt. Den brittiska heraldiken är på ett teoretiskt plan inriktad på att en häroldsbild får olika namn beroende på antal gånger den upprepas, men inte ens professionella engelska heraldiker är begeistrade över mångfalden av begrepp. En

mer praktisk lösning även enligt dessa är att i ett fält där ett antal häroldsbilder fördelar sig jämnt tala om ”fyra bjälkar” eller ”sex balkar”. Att, som Gert Oswald gjorde i sitt heraldiska lexikon, säga att stolparnas bredd reducerar sig av sig själv, löser hela problemet. Det är en praktisk lösning som bör tillämpas även i svensk heraldik.

Mer problematisk är möjligen frågan hur man bör hantera häroldsbilder som åtföljs av allmänna bilder. Det kan vara så att ett fält innehåller dels två bjälkar, dels ett träd, och tanken är att trädet ska uppta halva fältets yta och de två bjälkarna den andra hälften. Bjälkarnas placering anges då lämpligen som ”sänkta” eller ”höjda” och de är ”åtföljda ovan” respektive ”nedan” av trädet. Frågan är om det redan av ordet ”sänkt” respektive ”höjd” framgår att bjälkarnas bredd är avsedd att vara smalare än normalbjälkens tredjedel av skölden. Att hitta stöd i praxis i dessa frågor är svårare, även på ett europeiskt plan. Om det är fråga om en sänkt (eller höjd) ensam bjälke är utgångspunkten rimligen att den är normalbred, och är den smalare måste det uttryckligen anges. Ett exempel på detta är Gullspångs kommuns vapen, som innehåller bland annat ”en smal upphöjd bjälke”.²⁸

När det gäller denna typ av fall, har SVK stannat för den lösningen, att de två sänkta bjälkarna i exemplet bör beskrivas som ”sänkta smala bjälkar”. Detta beror på att det inte är självklart vilken bredd som är avsedd, till skillnad från fallet där samma häroldsbild upprepas ett antal gånger med jämn fördelning i ett fält. SVK har således blasonerat en sköld ”I blått en fyrbåk av silver med lågor av guld stående på en ö av silver, nedan åtföljd av två av vågskuror bildade sänkta

smala bjälkar av silver”.²⁹ Som skäl har SVK angett att de två bjälkarnas bredd styrs av den åtföljande allmänna bilden och att ett angivande av att bjälkarna är smala gör att missförstånd undviks. Det saknas emellertid anledning att definiera bredden hos ”en smal bjälke” såsom en andel av fältets vidd, eftersom det fortfarande inte finns någon ambition att tillskapa en ”disease of diminutives”. Ordet smal antyder helt enkelt att häroldsbildens bredd ska vara smalare än normalbredden och att bredden får av konstnären anpassas efter vad som är lämpligt.

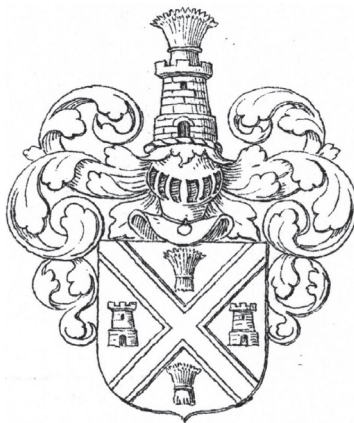
Noter

- 1 Se till detta Vapenbilden nr 68, 2006, och www.heraldik.se/svk.
- 2 Frithiof Dahlby och Jan Raneke, *Den svenska adelns vapenbok*, Stockholm 1967, s. 9.
- 3 Dahlby och Raneke 1967 s. 32.
- 4 Dahlby och Raneke 1967 s. 43.
- 5 Dahlby och Raneke 1967 s. 143.
- 6 Dahlby och Raneke 1967 s. 196.
- 7 Vapenbrevet fanns utställt på den heraldiska utställningen i det finska riksarkivet i anslutning till den nordiska konferensen i maj 2011.
- 8 Arvid Berghman, *Borgerlig vapenrulla*, Djursholm 1950, s. 53, 76 och 82.
- 9 Clara Nevéus och Bror Jacques de Waern, *Ny svensk vapenbok*, Stockholm 1992, s. 140–141.
- 10 Svenska Nationalkommittén för Genealogi och Heraldik, *Nordisk heraldisk terminologi*, Lomma 1987, nr 10 och 44.
- 11 Hans A. K. T. Cappelen, *Norske Slektsvåpen*, Oslo 1969, s. 123.
- 12 Knud Prange, *Heraldisk nøgle til nyt dansk adelsleksikon*, København 1959, s. 21.
- 13 Se härtill invändningarna redovisade i *Meddelanden från Svenska Vapenkollegiet*, nr 5, september 2009, bilaga till *Vapenbilden* nr 79, s. 6–7 (Åman och Sunnqvist); nr 7, september 2010, bilaga till *Vapenbilden* nr 83, s. 7 (Nord); nr 9, september 2011, bilaga till *Vapenbilden* nr 87, s.

- 8 (Liliefelt); nr 18, februari 2016, bilaga till *Vapenbilden* nr 105, s. 8 (Axman).
- 14 Thomas Woodcock och John Martin Robinson, *The Oxford Guide to Heraldry*, Oxford 1988, s. 59–61
- 15 Woodcock och Robinson 1988 s. 59.
- 16 Woodcock och Robinson 1988 s. 59.
- 17 Michel Pastoreau och Michel Popoff (red.), *L'armorial Bellenville. Volume d'introduction, d'étude et d'édition*, Lathuile 2004, s. 72
- 18 Pastoreau och Popoff 2004 s. 197.
- 19 Claude Wenzler, *Le guide de l'héraldique. Histoire, analyse et lecture des blasons*, Rennes 2002, s. 158–173.
- 20 Wenzler 2002 s. 48–49
- 21 Manuel de Sousa, *As Origens dos Apelidos das Famílias Portuguesas*, Mem-Martins 2001, s. 31, 39, 43, 53, 208.
- 22 de Sousa 2001 s. 232, 234, 239, 245.
- 23 de Sousa 2001 s. 34.
- 24 de Sousa 2001 s. 267, 270.
- 25 Gert Oswald, *Lexikon Heraldik*, Leipzig 1984, s. 51; liknande formulering betr. sparre, s. 371.
- 26 Oswald 1984 s. 304.
- 27 Jürgen Arndt m.fl., *Wappenbilderordnung*, Neustadt an der Aisch 1986, bd. 1, s. 352–355.
- 28 Nevéus och de Wærn 1992 s. 68–69. Jfr dock Ovanåkers kommun, som har en "sänkt bjälke" som är avbildad som en sänkt smal bjälke, s. 118–119.
- 29 *Meddelanden från Svenska Vapenkollegiet*, nr 7, september 2010, bilaga till *Vapenbilden* nr 83, s. 7–8 (Langöe). Se också nr 9, september 2011, bilaga till *Vapenbilden* nr 87, s. 6 (Ekström; I guld två medelst vågskuror bildade sänkta smala blå bjälkar, åtföljda ovan av en svart ek.)

Heraldica varia

Ad fontes!

CASPER GAARD.

Ill. 1.

Ved et patent dateret d. 20. december 1748 blev justits- og kammerråd Claus Caspergaard optaget i den danske adel.

I *Nyt dansk Adelslexikon* (1904) er Caspergaards våben blasoneret på følgende måde: "Krydsdelt ved et guldrandet h[vidt] Kryds, øverste og nederste Felt: et g[ult] Kornneg i s[ort], Sidefelterne: et tretindet h[vidt] Taarn i b[låt]; "

Ill. 2.

Tegning af våbenet i den tilhørende *Storcks Våbenbog* viser ganske rigtigt våbenet på denne måde (ill. 1).

Gør man sig den ulempe at konsultere patentet i adelsprotokollerne på Rigsarkivet (Danske Kancelli, Frederik V's adelige patenter, nr. 9, s. 31-33), dukker der et lidt anderledes våben op (ill. 2). Våbenbeskrivelsen i patentet lyder: "... et guld takket Andreas

Ill. 3.

Kors, som er ledsaget paa den høyre og venstre Side med et sølv Taarn med trende Tinder i blaat feld, og oven og neden til med et gylden Næg i sort feld."

Andreaskorset er altså både "takket", altså karvskåret, og ikke sølv med en guld rand, men blot guld.

Så hvorfra kommer blasoneringen i *Nyt dansk Adelslexikon*? Det viser sig, at fejlen er fulgt med fra det gamle adelsleksikon (*Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne*, København, 1787), hvor korset beskrives: "Vaabenet er firdelt ved et guldkantet Kryds, ..."

Her er korsets tinktur altså ikke engang nævnt, men i den ledsagende afbildning af våbenet er det uskraveret, og dermed sølv

Ill. 4.

(ill. 3). Hvor fejlen i det gamle adelsleksikon hidrører fra, er straks sværere at opklare.

Fejlen har forplantet sig fra det gamle til det nye adelsleksikon, herfra til *Storcks Våbenbog* og til Sven Tito Achenes *Danske Adelsvåbener* (1973). Slægten, der uddøde med justitsrådens søn, Claus Clausen Caspergaard, er behandlet i *Danmarks Adels Aarbog* 1919, og her fastholdes det guldrandede sølv kors i beskrivelsen af våbenet, mens våbentegningen faktisk viser det korrekte våben, og tydeligvis er tegnet med våbentegningen i adelsprotokollen som forlæg (ill. 4).

Moralen i denne historie er naturligvis, som overskriften antyder, at man altid skal gå til kilderne!

Ronny Andersen, AIH

Berlin-erklæringen om grunnregler for heraldisk utforming

Etter et kollokvium for Tysklands fremste heraldikere i Max-Planck-Gesellschaft ble en Berlin-erklæring med grunnregler for heraldisk utforming presentert i 2009. Det foreslås nå i Norge at lokale myndigheter – uten den fjerneste kunnskap om heraldikk – skal kunne vedta lokale våpen. Der må finnes en instans som kan sette ned foten og si at dette eller hint ikke er akseptabel heraldikk så det skal dere ikke bruke. Heraldikken er et internasjonalt språk som folk over hele Europa forstår.

Man husker sikkert reaksjonene da norske pass hadde påtrykt riksløven speilvendt, som i heraldikken betyr at den flykter. Det førte til vansker i grensekontroller og viser klart hvor innarbeidet denne gamle kunstartens regler er, og hvor viktig det er at disse reglene følges.

Deklarasjonens første punkt slår fast at et våpen skal være gjenkjennelig ikke bare på lang avstand, men også i forminsket utgave som i segl eller på dokumentheadinger og, skulle man gjerne ha tilføyet, på data- og mobiltelefon skjærmer.

I de neste tre punktene blir det slått fast at heraldikken kjennetegnes ved stilisering, abstraherende og forenkling kunstnerisk utforming.

Til utformingen hører proporsjonene slik at skjoldfiguren skal fylle skjoldflaten, noe som selvsagt også har betydning for at det blir synlig og identifiserbart på avstand.

For identifikasjonen er det nødvendig med en kontrastriktom slik at karakteristika frem-

Ill. 1.

heves ved hjelp av tinkturene og følgelig skal det bare brukes rene tinkturer og metaller, ingen pastelltoner eller fargenyanser.

Det er all grunn til å understreke at det er uheraldisk å forsøke å fremstille landskap eller bygninger i perspektiv. Manglende perspektiv gjelder bare skjoldets figurer; de ytre deler av våpenet fremstilles naturlig og tredimensjonalt.

Norske kommune- eller herredshus egner seg like lite som den lokale kirken eller bedehuset i et våpenskjold. Det er dette man benevner "postkortheraldikk" og som for all del må unngås for ikke å løpe ut i det latterlige. Heraldisk kunst fotograferer ikke, men bruker typifiseringer. Tenk på hvor mange forskjellige roser der finnes, men der er bare én heraldisk rose og den har fem blad.

Bokstaver, monogrammer og tall er ikke billedlige nok og er uheraldiske og hører ikke hjemme i et våpen.

Proporsjonene mellom våpenskjold, hjelm og hjelmfigur kan variere med stilretninger, men tilsvarende som oftest 3:2:3.

Hjelmfigur skal fremstilles festet til hjelmen på skjoldkanten, ikke fritt svevende.

Et siste og kanskje viktigste punkt er at et våpen skal ha en blasonering som gir en klar beskrivelse av våpenet. Det er beskrivelsen (blasoneringen) som skal godkjennes og ikke en tilfeldig utførelse i verste fall utført på et kjøkkenbord.

For et våpen finnes det en mengde varianter avhengige av kunstnerens evner og stil men selv om han i enkelte tilfelle må bruke passer og linjal, skal kunstneren søke å unngå at det blir seende ut som et varemerke eller logo.

Våpenet skal være et kunstverk som balanserer former, tinkturer og symboler. Her vil vi henvise til Carl-Alexander von Volborths foredrag "Heraldry and the Artist" (Rapporten fra den 16. internasjonale kongress i Helsinki 1984).

Geir Helgen

Berlin-erklæringen om grunnregler for heraldisk utforming

- 1 Avstands- eller fjernvirkning: våpenbildet skal – lik moderne trafikkskilt – være så gjenkjennelige på lang avstand at det kan gjenkjennes selv i forminsket utgave i segl og signeter. Av dette følger at heraldisk form bruker færrest mulige farger, oppdelinger og antall figurer i skjoldet.
- 2 Stilisering: Heraldikken beveger seg på den smale skillelinjen mellom naturlig og abstraherende gjengivelse, dog så naturalistisk at figurene er forståelige og gjenkjennelige. Dette oppnås gjennom stilisering av opphavlige, sjeldnere av moderne figurer, gjennom forenkling og overdrivelse av karakteristika som f.eks. bevæpningen av dyrefigurer (tenner, klør, hover, horn, snuter) eller av planter stovdragere, blader og frukter.
- 3 Det fører til prinsippet «pars pro toto» hvorved en del står for helheten. For å lette gjen-

kjennelsen blir typiske deler forenklet; et plogskjær i stedet for en plog, et hjul i stedet for en vogn, en eikenøtt i stedet for et eiketre, o.s.v.

- 4 Det strebes etter den form som best mulig fyller skjoldet eller feltet. Store figurer rekkes til skjoldkanten, naturlige størrelsesproporsjoner tas det ikke hensyn til. Overlapperinger med midt- eller hjerteskjold er ikke ønsket.
- 5 Kontrastriktom oppstår ved å bruke færrest mulig, også omvekslende tinkturer (farger/metaller). Denne fargeregelen fører til kontrastrike figurer slik at karakteristika som dyrenes bevæpning har avvikende tinkturer. Bare rene farger (rødt, blått, svart, grønt og purpur) eller metaller (gull og sølv) brukes, ingen fargenyanser eller pastelltoner.
- 6 Det er uheraldisk å fremstille landskap eller bygninger (kirker, slott, rådhus osv) konkret og perspektivisk; ingen postkortheraldikk! Heraldisk kunst fotograferer ikke, men bruker typifiserte flate (todimensjonale) figurer, også i profil. Det manglende perspektiv gjelder bare for skjoldets figurer, de ytre deler av våpenet fremstilles naturlig (tredimensjonalt). Det gjelder spesielt hjelm, hjelmfigur og hjelmklede.
- 7 Bokstaver eller tall er ikke billedlige og forskjellige nok så monogrammer, sifre etc, er uheraldiske og anakronistiske.
- 8 Størrelsesforhold forandrer seg med stilhistoriske retninger, men et forhold 3:2:3 er fremherskende, tilsvarende selve våpenskjoldet 3, hjelmen 2 og hjelmfiguren 3. Hjelmfiguren som helst gjentar selve våpenets figur skal ikke fremstilles svevende, men tydelig festet til hjelmen på skjoldkanten, vendende rett fremover (en face) eller til siden.
- 9 Den (eldre) stikkhjelmen er den typiske borgerlige våpenhjelmen, den (yngre) bøylehjelmen tilhører adelen; med begrunnelsen om en foreldet forskjell på folk, blir bøylehjelmen ofte feilaktig benyttet til å indikere en adelig avstamning.
- 10 Våpenskjoldet skal ha en blasonering d.e. en beskrivelse av våpenet. Det er ikke bundet til den gjeldende stilretning for tiden da våpenet oppstod, ei heller sen gotikk eller tidlige renesanseformer. Over og under-våpen (hjelmtegn og skjold) tilpasses stilistisk til hverandre; de skal danne en kunstnerisk enhet.

(Oversatt fra den tyske originalen av Geir Helgen)

*Es wurden durch die Heraldiker
in einer sog. "Berliner Erklärung"
gemeinsam folgende heraldische
Gestaltungsgrundsätze erarbeitet:*

- 1 Fernwirkung: Ein Wappenbild sollte – wie moderne Verkehrszeichen – aus größerer Entfernung erkennbar sein, so dass es selbst für eine Verwendung im Siegel noch verkleinert werden kann. Insofern kommt die heraldische Darstellung mit möglichst wenigen Farben, Schildteilungen und Figuren aus.
- 2 Stilisierung: Die Heraldik bewegt sich auf dem schmalen Grad zwischen natürlicher und abstrahierender Darstellung, sollte aber stets genügend gegenständlich bleiben. Das gelingt ihr durch Stilisierung herkömmlicher – seltener von modernen – Figuren, durch Vereinfachung und Übertreibung der Charakteristika, etwa der Bewehrung von Tieren (Zähnen, Krallen, Hufen, Hörnern, Schnäbeln) oder der Staubgefäße, Blätter und Früchte von Pflanzen. Das führt zum
- 3 "Pars pro toto"-Prinzip: Danach steht ein Teil für das Ganze. Zur leichteren Erkennbarkeit werden typische Teile vereinfacht abgebildet: statt eines Pfluges eine Pflugschar, statt eines Wagens ein Rad, statt einer Eiche eine Eichel usw.
- 4 Anzustreben ist stets eine feld- bzw. schildfüllende Darstellung: Große Figuren reichen bis zum Rand, natürliche Größenverhältnisse bleiben außer Betracht. Überlappungen durch Mittel- und Herzschilde sind unerwünscht.
- 5 Kontrastreichtum entsteht durch die Verwendung möglichst weniger, auch "verwechselter" Farben: Die Einhaltung der heraldischen Farbregel führt zu kontrastreicher Darstellung, weswegen auch Charakteristika, wie die Bewehrung der Tiere, anders tingiert werden sollten. Verwendung finden nur ganze Farben oder Metalle, keine Farbnuancen oder Pastelltöne.
- 6 Im Schild Landschaften oder Gebäude (Kirchen, Schlösser, Rathäuser etc.) konkret und perspektivisch darzustellen, ist unheraldisch (keine Ansichtskartenheraldik!). Die Wappenkunst fotografiert nicht, sondern verwendet typisierte, flächige Musterbilder, auch im Profil. Sie ist zweidimensional. Dieser Verzicht auf Perspektive gilt nur für den Schildinhalt, während die äußeren Wappenteile "natürlich", d.h. dreidimensional aufgefasst werden, insbesondere die plastische Helmzier.
- 7 Buchstaben oder Zahlen sind nicht bildhaft und auch nicht unterscheidungskräftig genug, weswegen die Verwendung von Monogrammen, Ziffern etc. als unheraldisch und auch als anachronistisch gilt.
- 8 Größenverhältnisse: sie wechseln in der Stilgeschichte, doch sollte eine Relation von 3 (Schild) : 2 (Helm) : 3 (Helmzier) vorherrschen.
- 9 Die das Schildbild möglichst wiederholende Helmzier wird nicht "schwebend" dargestellt, sondern sichtbar an dem am Schildrand aufsitzenden Helm befestigt und folgt diesem in seiner Blickrichtung nach vorn oder seitwärts gewendet. Der (ältere) Stechhelm ist der typische bürgerliche Wappenhelm, der (jüngere) Bügelhelm kommt im Allgemeinen dem Adel zu; mit der Begründung einer heute überholten Unterscheidung wird der Bügelhelm vielfach präventiv dazu verwendet, adelige Abkunft vorzuspiegeln.
- 10 Die Wappendarstellung folgt der Wappenbeschreibung (manière de blason) und ist grundsätzlich nicht an den zur Entstehungszeit gültigen Stil gebunden, auch nicht an die in der Spätgotik bzw. in der Frührenaissance vorherrschenden Formen. Unter- und Oberwappen müssen zeitlich und stilistisch zu einander passen; sie sollten eine künstlerische Einheit bilden.

http://www.zum-keblatt.de/mediapool/10/107019/data/HERALDIK_Berliner_Erklaerung_2009_4.pdf

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i ét eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 ½ linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). *Referencer og litteratur* samles efter artiklen eller indsættes evt. i *Noter*. Egentlige artikler skal være forsynet med et *abstract* på engelsk. Normalt skal dette være på 100–200 ord – ca ½ trykside. I tillæg til dette sammendrag skal der foreligge forslag til nøgleord (*keywords*), dog ikke flere end max. 5–10 ord pr. artikel.

Artikler og anmeldelser sendes elektronisk tillige med en udskrift på papir. Det digitale materiale kan om nødvendigt sendes på CD/DVD. Den elektroniske tekst leveres som Word eller RTF. Hvis tekst og billeder tilsammen har en datamængde på under 20 MB, kan det digitale materiale dog sendes som e-post. Den elektroniske tekst bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. I den elektroniske tekst må der ikke bruges automatisk orddelingsfunktion eller tabulator ved linjeskift. Der må ikke forekomme blanke linjer mellem afsnittene. Der skal bruges automatisk funktion til slutnoter. I papirudskriften kursiveres titler på bøger og tidsskrifter, der henvises til, og forfatternavn, titel og udgivelsesår og -sted anføres.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatternes navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet og eventuelle ISBN/ISSN-numre. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med, at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på engelsk. Brugsret til billeder skal være afklaret af forfatter og fotograf/rettighedshaver og skal oplyses samtidig med indsendelse af manuskript med illustrationer.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt, får forfatteren som korrektur den af redaktionen bearbejdede tekst. Forfatteren kan ikke påregne at få korrektur af den satte tekst. Derefter kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvungende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Societas Heraldica Scandinavica forbeholder sig som udgiver af Heraldisk Tidsskrift retten til at publicere sammenfatninger af artiklerne på selskabets hjemmeside og i internationale forskningsdatabaser. Societas Heraldica Scandinavica forbeholder sig endvidere retten til at genpublicere de trykte artikler på selskabets hjemmeside under "*open access*" principperne efter en vis karenstid.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

FORMAND: Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, AIH, FRHistS, Tesdorpsvej 59, DK-2000 Frederiksberg, Danmark – kurrild-klitgaard@heraldik.org

NÆSTFORMAND/SEKRETÆR: Rådman, jur.dr. Martin Sunnqvist, aih, Örjagården, Örja byväg 11 A, SE-261 51 Landskrona, Sverige – sunnqvist@heraldik.org

KASSERER: Underdirektør, Ph.D. Niels Arne Dam – dam@heraldik.org

REDAKTØR HERALDISK TIDSSKRIFT: Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, FSA Scot, Norge – sidselrud@heraldik.org

REDAKTØR SKANDINAVISK VAPENRULLA: Heraldisk konsulent, Kgl. våbenmaler, cand.mag. Ronny Andersen, AIH, Amalienborg Slotsplads 7 E, DK-1257 København K, Danmark – andersen@heraldik.org

WEBREDAKTØR: Fil.stud. Jens Christian Berlin, Sverige – berlin@heraldik.org

REDAKTØRER ELEKTRONISK NYHEDSBREV: Ronny Andersen og cand.mag. et art. Carl-Thomas von Christiernson, Danmark – christiernson@heraldik.org

SALGSANSVARLIG: Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark – moller@heraldik.org
Ortopædkirurg, dr. med. Halldór Baldursson, Island – baldursson@heraldik.org

Fhv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH, Danmark – bartholdy@heraldik.org
Teol.stud. Claus K. Berntsen, Sverige – berntsen@heraldik.org

Heraldisk rådgivere, fil.mag. Wilhelm Brummer, aih, Finland – brummer@heraldik.org

Forsker, Ph.D. Øystein Ekroll, FSA, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbejder (NDR), Norge – ekroll@heraldik.org

Ph.D. Antti Matikkala, AIH, FSA, FRHistS, Finland – matikkala@heraldik.org

Universitetslektor, jur. dr. Elsa Trolle Önnerfors, Sverige – trolle-onnerfors@heraldik.org

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 115

Heraldisk konsulent, Kgl. våbenmaler, cand.mag. Ronny Andersen, AIH – info@arsheraldica.dk

Advokat Hans Cappelen, AIH – cappelen@cappelen-krefting.no

Seniorrådgiver, cand. philol. Sverre Dæhlen – art-heraldisk@nym.hush.com

Fhv. fylkeskonservator, mag. art. Geir Helgen – g-helgen@online.no

Rådman, jur.dr Martin Sunnqvist, aih – sunnqvist@heraldik.org

Fil. mag. Jesper Wasling – jesper@heraldik.se

